

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства
та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Тема: ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ЗАХІДНИХ
БАЛКАНАХ У 1990–2010 РОКАХ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ З ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Виконала:

Чумаченко Олена Анатоліївна
Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)
Освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, доцент
Гриценко Андрій Петрович

Глухів 2023

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН.....	10
1.1 Специфіка формування відносин ЄС з країнами Західних Балкан (на прикладі Республіки Македонія).....	10
1.2 Роямонський процес.....	20
1.3 Регіональний підхід до Західних Балкан.....	25
РОЗДІЛ 2. СПІЛЬНА БЕЗПЕКОВА І ОБОРОННА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ.....	36
2.1 Формування антикризового управління ЄС в Західних Балканах.....	36
2.2 Цивільний вимір Спільної безпекової і оборонної політики ЄС в Боснії і Герцеговині.....	43
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА АСОЦІАЦІЇ ДЛЯ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН.....	56
3.1 Передумови і правова основа Процесу стабілізації та асоціації.....	56
3.2 Особливості застосування Процесу стабілізації та асоціації для країн Західних Балкан.....	62
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ	3
ІНТЕГРАЦІЇ.....	76
4.1. Спецкурс та його призначення у закладах середньої освіти. Структура спецкурсу та методичні рекомендації.....	76
4.2. Характеристика авторської програми спецкурсу з європейської інтеграції.....	82
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	92

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- ІССЕ – Ініціатива зі співробітництва у Східній Європі
- БіГ – Боснія і Герцеговина
- ЄК – Європейська Комісія
- ЄС – Європейський Союз
- ЗЄС – Західноєвропейський союз
- КЮРМ – Колишня Югославська Республіка Македонія
- МООНК – Місія ООН в Косово
- МТКЮ – Міжнародний трибунал з колишньої Югославії
- НАТО – Організація Північно-Атлантичного Договору
- НДО – недержавна організація
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ПА – Парламентська асамблея
- ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи
- ПСА – Процес стабілізації та асоціації
- ПСЄ – Південно-Східна Європа
- СБОП – Спільна безпекова і оборонна політика Європейського Союзу
- СЗБП – Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу
- СРЮ – Союзна Республіка Югославія
- СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія
- УСА – Угода про стабілізацію та асоціацію
- ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

ВСТУП

Для Європейського Союзу (ЄС) Західні Балкани є регіоном, що має стратегічне значення для ЄС, і полігоном для випробування здатності Європи реалізувати свої демократичні цінності: Процес фрагментації та міждержавного конфлікту на Балканах між 1991 та 2008 роками є викликом самому існуванню проєкту безпеки та європейської інтеграції. Відігравши вирішальну військово-політичну роль у врегулюванні більшості балканських конфліктів (Дейтонський мирний договір у Боснії і Герцеговині, визнання незалежності Косова), на початку 21-го століття США передали регіон під відповідальність ЄС. Однак, як лідер НАТО, Сполучені Штати все ще гарантують безпеку в регіоні. Втім, ЄС, безумовно, залишається головним актором на Балканах. Через складність проблем, з якими ЄС стикається в регіоні, процес формулювання та реалізації його політики щодо Західних Балкан є суперечливим.

Балканський регіон був офіційно позиціонований як об'єкт політики ЄС на початку 1990-х років, коли Румунія і Болгарія підписали угоди про асоціацію з ЄС. Внаслідок тривалої югославської кризи на початку 1990-х років Європейський Союз прийняв концепцію "двох Балкан", розділивши Балкани на західну і східну частини. Це означало, що згідно з "Регіональним підходом до Південно-Східної Європи", ЄС визначив Західні Балкани як Боснію і Герцеговину, Союзну Республіку Югославію, Колишню Югославську Республіку Македонію та Албанію. З одного боку, ця концепція ґрунтувалася на об'єктивних причинах, таких як етнічні, конфесійні, історичні та політичні. З іншого боку, поділ Балкан на західний і східний регіони був стратегією, сформульованою ЄС з точки зору темпів, методів і цілей інтеграції. Концепція поділу регіону була пов'язана з низкою безпосередніх політичних і стратегічних цілей. В її основі лежали суто

прагматичні довгострокові цілі, такі як стабілізація ситуації в регіоні та включення його в західну сферу впливу [12].

Актуальність теми магістерської роботи полягає у тому, що політика Європейського Союзу в Західних Балканах в системному розумінні на сучасному етапі європейської інтеграції є однією з ключових, оскільки за її допомогою ЄС виконує важливі завдання забезпечення безпеки регіону, його економічного і політичного розвитку. Вивчення досвіду підготовки до вступу балканських держав до ЄС є також необхідним для України, яка визначила одним з головних завдань своєї зовнішньої політики вступ до Європейського Союзу.

Об'єктом вивчення даної роботи є процеси інтеграції в Європі в умовах глобальних геополітичних змін в 1990-2010 рр.

Предметом дослідження є ключові аспекти політики Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан, визначених відповідно до регіонального підходу ЄС

Метою магістерської роботи є дослідження формування і особливостей політики Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан у 1990 – 2010 роках, зокрема, у таких сферах як постконфліктне будівництво, регіональне співробітництво, антикризове управління, стратегія процесу стабілізації та асоціації, а також розробка методичних рекомендацій з щодо впровадження спецкурсу з європейської інтеграції в ЗЗСО.

На шляху досягнення даної мети поставлено такі **завдання**:

- з'ясувати роль ЄС у постконфліктному миробудівництві після підписання Дейтонських угод;
- дослідити процес формування і розвитку регіонального підходу ЄС до країн Західних Балкан як ключової політики ЄС у регіоні в др. пол. 1990-х рр.;

- визначити основні кроки Європейського Союзу щодо формування функції антикризового управління ЄС у межах становлення Спільної безпекової і оборонної політики, зокрема, її військового і цивільного аспектів наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років у Західних Балканах;
- схарактеризувати цивільний вимір Спільної безпекової і оборонної політики ЄС в Боснії і Герцеговині;
- з'ясувати причини направлення ПМЄС до БіГ, розглянути особливості розвитку інституційного виміру ПМЄС та результати діяльності місії за десять років;
- визначити передумови і правова основа Процесу стабілізації та асоціації для Західних Балкан;
- дослідити особливості застосування Процесу стабілізації та асоціації для країн Західних Балкан;
- визначити призначення спецкурсу у закладах середньої освіти;
- схарактеризувати авторську програму спецкурсу з європейської інтеграції.

Джерельною базою для дослідження теми є, насамперед, документи Європейського Союзу – Маастрихтський, Амстердамський, Ніццький договори, декларації Гельсінкського, Кельнського самітів 1999 р., підсумкові заяви міністерських зустрічей держав-членів ЄС, спільні документи ЄС-НАТО щодо СБОП, зокрема, домовленості «Берлін Плюс», доповіді, комунікації й резолюції Європейської Комісії, висновки Ради ЄС, декларації Європейської Ради, Угоди про співробітництво з ЄС, Угоди про стабілізацію й асоціацію з країнами Західних Балкан, Програми підтримки, Щорічні звіти PHARE, Охридська рамкова угода, виступи європейських лідерів тощо [1–48].

Історіографія. Слід зазначити, що у вітчизняній науковій літературі питання політики ЄС в Західних Балканах є недостатньо вивченим. Еволюцію політики ЄС щодо Західних Балкан проаналізувала М. Миронова [87]. Проблему європеїзації Балкан розглядає Д. Кравченко: він зосереджує увагу на дослідженні й аналізі поняття «євроінтеграція Західних Балкан» у сучасних міжнародних відносинах [83], перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу досліджує М. Надибський [88], процес інтеграції балканських держав до ЄС вивчають Д. Науменко, О. Булана, С. Дяченко [89], відносини РМ з ЄС у контексті свого суспільно-політичного розвитку досліджує О. Усатенко [91]. Тему македонського конфлікту, передумови та шляхи його врегулювання широко розглядає Н. Стрельчук [90]. А. Мартинов висвітлює основні проблеми, які впливають на формування та реалізацію стратегії Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан [86].

У науковому дослідженні «Шлях Західних Балкан до ЄС: уроки для України», виданому 2022 року, автори детально проаналізували вплив конфліктів із сусідніми країнами ЄС, вплив так званої економічної реформи ЄС, перехід ЄС до так званої "стабілізаційної" політики, яка надає перевагу стабільності над демократичними змінами [89]. Є. Юрчук пише про активну участь ЄС у ліквідації наслідків етнічних конфліктів цьому регіоні та відродженні економічного потенціалу західнобалканських країн та наближення цих держав до майбутньої євроінтеграції [93]. В. Давидчук розглядає перспективи членства в Європейському союзі країн Західних Балкан, політичні, економічні цілі та інтереси цих країн у співпраці з Європейським Союзом [82].

Ю. Майстренко і О. Велика досліджують процес становлення євроінтеграційної політики країн Західних Балкан, основні тенденції, спільні

для всього регіону, особливості, які притаманні Республіці Північна Македонія [85].

Зарубіжні науковці виявляють до зазначеної теми неабиякий інтерес. Регіональний підхід ЄС до Західних Балкан аналізували І. Zarin [80], К. Гордон, Г. Сассе та С. Себастьян [63], інтеграцію Західних Балкан до ЄС – Л. Веснич-Алуєвич [79], Роямонський процес та процес стабілізації на Західних Балканах – Ганс-Георг Ерхарт [56], Процес стабілізації та асоції ЄС щодо Західних Балкан досліджують Q. Gazmend та J. Gezim [62], етнічний аспект імплементації Охридської угоди розглядав U. Brunnbauer [51]. Про особливості політичного й економічного співробітництва ЄС з країнами Західних Балкан йдеться в працях Р. Sanfey [73]. Bruno Ferreira Costa досліджує розширення ЄС і поширення його впливу на Балканський регіон, що є одним з найбільших викликів і політичних завдань Союзу в останні роки [53]. А. Pellet розглядає роль прав людини в політиці розширення ЄС на Західні Балкани [70].

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, усвідомлення проблематики та хронологічного викладу наукового матеріалу. Використано метод порівняльного аналізу різних етапів формування політики ЄС щодо Західних Балкан.

Апробація дослідження:

Чумаченко О. EU'S Security and Defence Policy after the russian invasion of Ukraine // Спільна безпекова і оборонна політика Європейського Союзу: розробка та реалізація. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю. В межах проекту Еразмус+ Модулі Жана Моне 621046-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE Європейська політична інтеграція: історична ретроспектива та сучасність. Глухів, 7 грудня 2022 р. / Упорядник: О. Чумаченко. Глухів, 2022. 68 с. С. 65-68;

Зінченко В.П., **Чумаченко О.А.** Засоби активізації євроінтеграційних студій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів (на прикладі курсу «Європейська політична інтеграція: історична ретроспектива та сучасність»). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. Вип. 3 (47). С. 36-46.;

Чумаченко О. Erasmus+ Jean Monnet Project 621046-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE European political integration: historical retrospective and nowadays // *Методика викладання європейської інтеграції. Матеріали всеукраїнського науково-методичного семінару. В рамках проєкту Еразмус+ напряму ім. Жана Моне 621046-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE Європейська політична інтеграція: історична ретроспектива та сучасність. Глухів, 15 грудня 2020 р. / Упорядник: О. Чумаченко. Глухів, 2020. 140 с. С. 136-140.*

Структурно магістерська робота обсягом 102 сторінки складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (93 найменування).

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН

1.1 Специфіка формування відносин ЄС з країнами Західних Балкан (на прикладі Республіки Македонія)

Розпад європейського соціалістичного табору на початку 1990-х років відродив концепцію європеїзації Балкан, яка розглядалася як початок "повернення до Європи". Це означало, що політика та економіка посткомуністичних держав повинні були відповідати критеріям, викладеним у "Новій європейській хартії" 1990 року, а пізніше в "Копенгагенських критеріях" Європейського Союзу 1993 року [83]. На тлі розпаду Югославії в 1990-х роках відбулося не лише відкидання соціалістичного минулого наступниками, але й заперечення політичної ідентичності Балкан як відмінної від європейської [83].

На початку 1990-х років, особливо в Словенії та Хорватії, які отримали підтримку з боку Німеччини та ЄС, вихід зі складу югославської федерації був сприйнятий як остаточна умова належності до Європи. ЄС загалом нейтрально і доброзичливо поставився до визнання незалежності республік. У Декларації Маастрихтського саміту Європейської Ради від 9 грудня 1991 року ЄС заявив, що визнає всі югославські республіки, які звернуться з проханням про визнання і відповідатимуть критеріям для визнання. Вже 15 січня 1992 року ЄС визнав незалежність Словенії та Хорватії. В інших колишніх республіках ситуація була складнішою: їхня ідентичність як європейців югославського походження накладалася на національний проект. Зокрема, в Республіці Македонія (РМ) увага громадськості була зосереджена на захисті країни, ідентичність і цілісність якої опинилися під загрозою [90]. Однак Республіка Македонія була єдиною з колишніх югославських

республік, яка відокремилася від СФРЮ ненасильницьким шляхом. Республіка Македонія вже давно наводиться аналітиками та дипломатами як приклад успішної міжетнічної співпраці [47].

Республіка Македонія була невеликою, але "стратегічно важливою буферною державою на Південних Балканах" [59]. [Вона проголосила свою незалежність 8 вересня 1991 року, 17 листопада 1991 року була прийнята Конституція Республіки Македонія, а в лютому 1992 року керівництву Республіки Македонія вдалося підписати угоду з СФРЮ про виведення військ ЮНА з її території. Однак міжнародне визнання держави було ускладнене негативним ставленням члена ЄС Греції до державної назви, назви громадянства та національної символіки Республіки Македонія [91].

Греція, до складу якої входить історична та географічна територія Македонії, виступала проти державної назви Республіки Македонія, що могло призвести до того, що Скоп'є претендуватиме на території Греції. Греція наголошувала, що нова держава узурпує грецьку історію, пов'язану з давнім елліністичним періодом. Використання македонцями Вергінської зірки (символу царства Філіпа Великого) як символу держави також обурило Грецію. Іншою проблемою, що отримала назву "македонське питання", була назва громадянства Республіки Македонія "македонський" та македонська мова, яку сусідня Болгарія вперше визнала незалежною слов'янською мовою, а не болгарським діалектом [59].

Позиція Греції спричинила затримку в дипломатичному визнанні Республіки Македонія з боку Європейського співтовариства. Греція скористалася правом вето як країна-член ЄС і заборонила ЄС визнавати Молдову, поки Македонія не змінить свою назву і національну символіку. 7 квітня 1993 року Республіка Македонія стала 181-ю державою-членом ООН 7 квітня 1993 року Республіка Македонія стала Колишньою Югославською Республікою Македонія (КЮРМ), тимчасово 181-ю державою-членом

Організації Об'єднаних Націй, а в 1993 році була визнана шістьма основними країнами-членами ЄС: Великобританією, Німеччиною, Нідерландами, Данією, Італією та Францією. Республіка Македонія офіційно встановила дипломатичні відносини з ЄС у грудні 1995 року [91].

Після виходу Македонії з дипломатичної блокади в лютому 1994 року Греція використала статус Македонії як члена ЄС для встановлення дипломатичних відносин з ЄС. Греція скористалася своїм тодішнім головуванням в ЄС, щоб закрити порт Салоніки для македонських кораблів і перекрити всі поставки, крім гуманітарних, що проходили через місто. Греція також наполягала на утриманні коштів ЄС доти, доки Республіка Македонія не ухвалить конституційні зміни щодо назви, прапора та громадянства країни; Європейський суд визнав це рішення незаконним після зміни головування в ЄС у червні 1994 року. 13 вересня 1995 року Македонія та Греція підписали угоду про двосторонні відносини. Після підписання тимчасової угоди про нормалізацію та виконання Македонією своїх зобов'язань протягом 30 днів Греція зняла політичне та економічне ембарго, запроваджене нею у 1994 році (в односторонньому порядку) і визнав суверенітет і територіальну цілісність Республіки Македонія.

Відносини між ЄС і Македонією в 1990-х роках були зосереджені переважно на розвитку економічних і гуманітарних зв'язків. Після здобуття незалежності Македонія мала дуже слабкий трудовий, сільськогосподарський і фінансовий сектори, а також нечисленні інституції для підтримки функціонуючої ринкової економіки. На момент розпаду Радянського Союзу Республіка Македонія була однією з найменш розвинених республік. На момент здобуття незалежності ВВП Республіки Македонія становив лише 5% від ВВП СФРЮ [67].

Інтеграція Республіки Македонія до структур ЄС розпочалася в 1993 році, коли ЄС почав фінансувати Республіку Македонія через програму

PHARE; в період з 1993 по 1996 рік Республіка Македонія отримала 85 млн. екю від ЄС в рамках програми надзвичайної допомоги PHARE. Метою програми було забезпечення Македонії вкрай необхідною сировиною, запчастинами для промислових підприємств і паливом для соціальних об'єктів, таких як школи і лікарні. Програма була покликана пом'якшити удар, завданий країні розпадом колишньої югославської федерації і подальшими економічними санкціями, накладеними Грецією [34].

15 березня 1996 року Республіка Македонія стала 12-ю країною-партнером PHARE [45], і ЄС розробив окремі підходи для кожного партнера програми. Основними напрямками підтримки Македонії з боку ЄС є:

- цільова підтримка зміцнення та розширення бізнес-сектору через запуск комплексної програми розвитку МСП та реструктуризацію банків з метою покращення спроможності комерційного банківського сектору управляти виплатами за конкретними кредитними лініями, наданими міжнародними донорами;

- земельна реформа та розвиток аграрного сектору для забезпечення успіху приватного сільськогосподарського сектору разом із пакетом сільськогосподарської допомоги для покращення доступу до європейських ринків;

- особлива увага до адміністративної реформи, реструктуризації сектору соціального страхування та посилення спроможності Міністерства праці та соціального захисту;

- підтримка загальної стратегії зростання та реструктуризації, спрямованої на посилення стійкості процесу реформ через зміцнення економічних і соціальних інститутів [45].

Для реалізації цих напрямів у вересні 1996 року ЄС затвердив робочу програму (13 млн. ЕКЮ) в рамках PHARE та створив Координаційну групу підтримки [45, с. 53].

Іншою важливою сферою економічної допомоги ЄС Македонії була Програма транскордонного співробітництва з Грецією (ПТС) 1996-1999 рр., яка розпочалася в 1994 році і була спільною програмою Греції та Республіки Македонія. Греція та Республіка Македонія спільно брали участь у міжрегіональній програмі ЄС INTERREG¹, яка спрямована на комплексний розвиток прикордонних територій між сусідніми країнами-учасницями програми. Загальна сума коштів, виділених обом країнам на транскордонне співробітництво за цей період, склала 37 млн. євро [41]. ТКС з Грецією зосереджується на розвитку інфраструктурних проєктів, що з'єднують Пан'європейський коридор X з півночі на південь, з особливим акцентом на покращенні дороги E75 та транспортного коридору VIII зі сходу на захід (E65). Ці проєкти є частиною ініціативи ЄС щодо створення Енергетичного і транспортного співтовариства з балканськими країнами [41].

К. Власова зазначає, що Греція є одним з основних економічних партнерів та інвесторів Республіки Македонія і що, незважаючи на інтенсивний політичний конфлікт між Грецією та Македонією, двосторонні відносини у сфері економіки, інвестицій, регіонального співробітництва, туризму та культури розвиваються позитивно. Наприклад, згідно з Економічною програмою уряду Греції та Грецьким планом відновлення балканської економіки 1999 року, Греція виділила 74,84 млн. євро на розвиток Республіки Македонія. У сфері великих проєктів, на програму будівництва 27,75 км дороги між Грецією і Македонією на трасі Демір-Капія-Гевгелія, що є частиною Пан'європейського коридору X (внесок ЄФРР у розмірі 50 млн. євро із загальної суми 152 млн. євро), а також на проєкт волоконно-оптичного зв'язку SEELight (1,6 млн. євро із загальної суми 2,0

---

¹ INTERREG – серія з п'яти програм зі стимулювання співпраці між регіонами в Європейському Союзі, що фінансуються Європейським фондом регіонального розвитку. Перша програма стартувала 1989 року.

млн. євро), були виділені кошти ЄФРР. Крім того, GPERB виділив близько 3,2 млн. євро на 14 середніх і малих проектів у Скоп'є, Бітолі та Тетово [61].

Таким чином, після різкого падіння макроекономічних показників у 1994-1995 роках економічна ситуація в Республіці Македонія почала стабілізуватися в 1996 році за підтримки ЄС; у 1997 році економіка Республіки Македонія почала довгоочікуване відновлення, хоча і нестабільне з огляду на регіональну ситуацію; у 1997 році економіка Колишньої Югославської Республіки Македонія (КЮРМ) почала довгоочікуване відновлення, хоча і нестабільне з огляду на регіональну ситуацію. Згідно зі статистичними даними, опублікованими в Програмі допомоги колишній югославській Республіці Македонія на 2001 рік, темпи економічного зростання становили 1,5% у 1997 році, 2,9% у 1998 році та 2,7% у 1999 році. Зростання спостерігалось в сільськогосподарському та торговельному секторах, тоді як промисловий та фінансовий сектори залишалися недостатньо розвиненими [41].

Починаючи з 1997 року, ЄС посилив політичне та економічне співробітництво з країнами Західних Балкан. ЄС зобов'язався надати Македонії торговельні стимули, фінансову допомогу в рамках програми PHARE та завершити договірні відносини. 29 квітня 1997 року в Люксембурзі ЄС підписав Угоду про співпрацю з Македонією, доповнену Фінансовим протоколом та Угодою про транспорт. Того ж дня було інституціоналізовано політичний діалог на рівні міністрів [11].

У 1999 р. ЄС розпочав Процес стабілізації та асоціації (ПСА) - інтеграційну стратегію для регіону Західних Балкан як розвиток регіонального підходу для Південно-Східної Європи. За допомогою ПСА ЄС встановлює міцну систему відносин з окремими державами, чинить тиск і використовує ЄС як модель внутрішнього життя, спрямовану на те, щоб допомогти їм прийняти принципи, правила, параметри та настанови, що

регулюють їхнє функціонування [79]. В рамках ПСА ЄС наразі прагне посилити рівень співпраці з західнобалканськими країнами через новий тип договірних відносин - Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА). Ці угоди спрямовані на поступове залучення країн Західних Балкан до європейської інтеграції і передбачають низку заходів, таких як гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС, створення зони вільної торгівлі з ЄС, взаємодія з ЄС у низці сфер і розвиток регіонального співробітництва. ЄС підтримав та ініціював автономні торговельні заходи для країн Західних Балкан для реалізації цілей ПСА [74].

У грудні 1999 року Брюссель вирішив відкласти на невизначений термін переговори про вступ через недостатній рівень демократії в Республіці Македонія. На той час Македонія розглядалася як одна з ненадійних балканських держав. Однак у червні 2000 року ЄС надав Македонії статус кандидата на членство в ЄС [74].

З 2000 року підтримка Македонії з боку ЄС ґрунтується на пріоритетах ПСА. Наразі ЄС замінив PHARE новим фінансовим інструментом - CARDS². У 2000 році цей інструмент сягнув 18 мільйонів євро і наголошує, зокрема, на адаптації Республіки Македонія до внутрішнього ринку ЄС та реформуванні адміністративної, судової, внутрішньої управлінської та освітньої систем. Однак підписання Угоди про асоціацію з Македонією відбувалося в умовах загострення міжетнічних відносин у Македонії, що призвело до спалаху збройних конфліктів і майже повномасштабної громадянської війни [8].

У першій половині 2001 року в Республіці Македонія спалахнуло збройне повстання, в якому взяла участь Визвольна національна армія (ВНА) на чолі з Алі Ахметі, сформована в 1999 році з колишніх бійців Визвольної

---

² CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development, and Stabilisation) (Допомога Спільноти для реконструкції, розвитку і стабілізації) – основний інструмент фінансової допомоги ЄС країнам Західних Балкан, заснований 2000 року.

армії Косово, албанських бойовиків з південно-сербського регіону, македонських албанців та іноземних найманців [55, с. 1]. Н. Стрельчук вважає, що конфлікт був спровокований підписанням угоди про демаркацію кордонів між Республікою Македонія та Союзною Республікою Югославія на саміті країн Південно-Східної Європи 23 лютого 2001 року [90]. Проти цієї угоди виступили албанці Косова і Македонії, які були незадоволені тим, що спільні прикордонні питання вирішуються без їхньої участі. Однак перший збройний напад сил ВНА на поліцейську дільницю в селі Тіасе Тетовського району відбувся 22 січня 2001 року. На початку конфлікту лідери ВНА заявляли, що їхній протест - це боротьба "проти слов'янських македонських гнобителів" і за "Велике Косово" та "Велику Албанію", але згодом ВНА почала збігатися з програмними положеннями албанських партій у Республіці Македонія, а саме за права людини та конституційні реформи для албанців у Республіці Македонія" [55, s. 1].

У березні ВНА захопила північні та західні регіони Республіки Македонія і загрожувала Скоп'є; на початку травня македонські сили безпеки та поліція зазнали поразки під Куманово [90]. Використовуючи жорстоку партизанську війну, етнічні чистки та терор проти цивільного населення, угруповання Ахметі швидко стало потужним гравцем у македонській політиці. Завдяки міжнародному втручання у збройний конфлікт Ахметі погодився розпустити ВНА і роззброїтися під наглядом НАТО в обмін на конституційні реформи, спрямовані на поліпшення становища албанців у Македонії.

Охридська рамкова угода, підписана 13 серпня 2001 року урядом Македонії та представниками албанських політичних партій і розроблена за участі та під безпосереднім впливом ЄС, стала планом мирного врегулювання та припинення вогню. Шляхом внесення змін до Конституції Республіки Македонія вона фактично гарантувала особливі права албанців у

Республіці Македонія [22]. Найважливішими змінами в політичній сфері Республіки Македонія стали офіційне використання албанської мови в парламенті; заборона дискримінації албанців на державній службі; збільшення кількості албанських поліцейських в районах проживання албанців; обрання керівників місцевої поліції обласними радами; введення поняття "громадянин Республіки Македонія"; голосування парламентської більшості на шкоду етнічним меншинам; введення так званого принципу "подвійної більшості", який не дозволяє нав'язувати рішення меншинам з боку парламентської більшості.

Від початку конфлікту ЄС відігравав провідну роль у міжнародних дипломатичних зусиллях, спрямованих на встановлення миру в Республіці Македонія. Під час конфлікту ЄС успішно використовував свої зовнішньополітичні інструменти, щоб переконати македонських політиків зробити конкретні кроки у правильному напрямку до мирного врегулювання конфлікту; дії ЄС у співпраці з НАТО відіграли ключову роль у запобіганні ескалації насильства; 19 березня 2001 року міністри закордонних справ ЄС підтримали македонський уряд і домовилися про комплекс заходів, включаючи допомогу у сфері прикордонного контролю, з метою сприяння врегулюванню міжетнічних відносин. 23 березня в Стокгольмі ЄС висловив солідарність з урядом Республіки Македонія, закликав до стриманості і пообіцяв підтримку в питаннях прикордонного контролю, допомоги біженцям і судової реформи, включаючи права меншин [40].

На додаток до підтримки уряду Республіки Македонія, ЄС також розглянув питання європейської інтеграції Македонії та перспективи фінансової підтримки країни. Комісія взяла на себе зобов'язання затвердити пакет фінансової допомоги у розмірі 40 млн. євро у 2001 році в рамках програми CARDS для Західних Балкан. Уряд Македонії пообіцяв Республіці Македонія 50 млн. євро макрофінансування та кредитів, якщо вона досягне

угоди з Міжнародним валютним фондом. 5 квітня ЄС надав Республіці Македонія державний статус, а 9 квітня 2001 року Республіка Македонія стала першою країною в Південно-Східній Європі, яка підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію (УСА) з ЄС. Ця угода стала політичним та економічним кроком для Македонії, який наблизив її до членства в ЄС.

Підписання УСА було радше дипломатичним жестом ЄС, спрямованим на те, щоб змусити політичних лідерів Македонії припинити бойові дії, розпочати політичні реформи та зміцнити відносини з македонським урядом. У рамках УСА ЄС провів міжпартійні переговори під керівництвом президента Бориса Трайковського, було визначено графік проведення політичних реформ у Республіці Македонія: У травні 2001 року Комісар ЄС із зовнішніх відносин Кріс Паттен отримав дозвіл на використання 2,5 млн. євро з фондів Механізму реагування на надзвичайні ситуації для відновлення житла, пошкодженого в лютому-березні 2001 року в Республіці Македонія [55, с. 18].

Імплементация Охридської угоди була передумовою ратифікації УСА парламентами країн-членів ЄС [51]. Угода набула чинності 1 квітня 2004 року і майже одночасно з цим Македонія подала заявку на членство в ЄС (22 березня 2004 року). Наразі Македонія є країною-кандидатом на вступ до ЄС.

Таким чином, на тлі кризи в Югославії та складної економічної ситуації в Македонії ЄС почав налагоджувати відносини з Республікою Македонія в рамках регіонального підходу до країн Південно-Східної Європи. Відповідно до концепції "європеїзації" Балкан, залучення Республіки Македонія до інтеграційних процесів у 1990-х роках означало "повернення до Європи" і надавало Македонії всебічну підтримку у створенні та підтримці безпекового простору на Західних Балканах. Процес дипломатичного визнання Республіки Македонія був ускладнений вимогою Греції внести зміни до

Конституції Республіки Македонія як країни-члена ЄС, що дещо затримало розвиток відносин ЄС з Республікою Македонія.

Основним фінансовим інструментом допомоги Македонії була програма PHARE: Ще в 1993 році ЄС відкрив Фонд надзвичайної допомоги Македонії PHARE, а в 1996 році Македонія стала партнером PHARE. Транскордонне співробітництво відбувалося в рамках міжрегіональної програми INTERREG та програми транскордонного співробітництва з Грецією.

У квітні 2001 року Македонія стала першою західнобалканською країною, яка приєдналася до програми PHARE. Республіка Македонія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС в рамках процесу стабілізації та асоціації, інтеграційної стратегії ЄС для Західних Балкан, спрямованої на поступове приєднання до європейської інтеграції з метою можливого майбутнього членства в ЄС. Церемонія підписання відбулася під час етнічного конфлікту в Македонії з січня по серпень 2001 року, коли країна ще не була готова до підписання угоди. Однак ЄС, який відіграв провідну роль у міжнародних дипломатичних зусиллях з врегулювання конфлікту, підписав УСА в такий складний для Республіки Македонія час, щоб підштовхнути македонських політиків до проведення внутрішніх реформ, спрямованих на вирішення етнічної проблеми.

1.2 Роямонський процес

Після завершення конфлікту в Боснії в 1992-1995 роках країни ЄС стали активніше брати участь у створенні структури післявоєнного врегулювання в колишній Югославії та працювати над стабілізацією Центральної та Східної Європи. Одним із шляхів досягнення цієї мети став Роямонський процес, який завершився прийняттям 10 червня 1999 року Пакту про стабільність для Південно-Східної Європи ЄС та іншими міжнародними організаціями.

Європейський пакт про стабільність був ініційований у 1993 році прем'єр-міністром Франції Едуаром Баладуром і реалізований у модифікованій формі міністрами закордонних справ ЄС як перший "спільний захід" у рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) [56, с. 328]. У світлі драматичних подій в Югославії ця ініціатива була спрямована на стабілізацію Європи шляхом зміцнення демократичних процесів, розширення регіонального співробітництва, вирішення питань меншин та гарантування непорушності кордонів. Зокрема, вона була спрямована на заохочення країн, які ще не підписали угоди про співпрацю та добросусідські відносини з ЄС. Основними бенефіціарами були країни-члени ЄС з Центральної та Східної Європи. Започаткований на початку 1994 року на серйозній конференції в Парижі за участю представників ЄС, ОБСЄ, НАТО, ЄС, ООН та Ради Європи, проект став частиною Європейського пакту стабільності, прийнятого в березні 1995 року під егідою ОБСЄ. Він був прийнятий під егідою ОБСЄ.

Боснійський конфлікт був свідомо виключений з Пакту про стабільність, оскільки на момент запуску ініціативи конфлікт вже розпочався. Ідея стабілізації на Балканах була також висунута французькою дипломатією, яка запропонувала організувати регіональний круглий стіл для ПСЄ. На Лондонській конференції з виконання мирних угод 8-9 грудня 1995 року ЄС підтримав ОБСЄ в процесі демократизації в Боснії і Герцеговині (БіГ), взявши на себе, разом зі Світовим банком, основну відповідальність за відновлення країни [9] Карл Більдт, представник ЄС в БіГ, був також призначений Верховним представником з виконання цивільних аспектів Дейтонської угоди, і незабаром ця посада була підтверджена Радою Безпеки ООН.

Після франко-німецьких двосторонніх переговорів ідея нового Пакту про стабільність обговорювалася в ЄС і була запропонована міжнародному

співтовариству 13 грудня 1995 року. За день до офіційного підписання Дейтонської угоди в Роямоні під Парижем відбулася зустріч за участю міністрів закордонних справ ЄС, п'яти держав- правонаступниць Югославії - Албанії, Болгарії, Угорщини, Румунії та Туреччини, а також представників США, Росії, Ради Європи та ОБСЄ, на якій на основі представленої ЄС платформи було прийнято "Декларацію про процес стабілізації та добросусідства", що започаткувала так званий Роямонський процес (РП) [4]. Метою процесу є сприяння довгостроковій стабільності та добросусідству в ПСЄ і побудова "нової Європи, демократії, миру, єдності, стабільності та добросусідства". Цей підхід покликаний реалізувати Дейтонський мирний план у довгостроковій перспективі і водночас зосередитися на нагальних завданнях: "покращення або поступове відновлення діалогу, запобігання напруженості та кризам, примирення, регіональне співробітництво, економічне відновлення та добросусідство". 26 лютого 1996 року Європейська Рада затвердила "платформу" для розвитку процесу [4]. Спочатку сфера його застосування була обмежена територіями, охопленими мирними угодами (Боснія і Герцеговина, Хорватія та Союзна Республіка Югославія).

Перша зустріч процесу відбулася у Відні 24 квітня 1996 року, на якій учасники передбачали не програму реконструкції або співробітництво у сфері безпеки, а всеосяжний процес стабілізації, включаючи політичний, громадянський, культурний та інформаційний виміри добросусідських відносин і субрегіонального співробітництва. Разом з тим, такий підхід забезпечував форум для обміну інформацією про різні двосторонні та багатосторонні ініціативи в регіоні та для спільного розгляду стабілізаційних проектів, які були однаково відкритими для всіх зацікавлених сторін, у тому числі й для СРЮ. Початкові контакти та обмін інформацією відбувалися між різними регіональними та субрегіональними ініціативами [56, с. 332].

Перший прогрес був досягнутий на п'ятій зустрічі в Стамбулі 27 жовтня 1997 року, де була створена посада координатора Роямонського процесу. 28 листопада 1997 року координатором був призначений грецький дипломат Панагіотіс Румеліотіс [56, с. 333], а 26 січня 1998 року був затверджений План дій Координатора [4]. Він відповідає за представлення та подальший розвиток процесу шляхом визначення, планування, організації та пошуку джерел фінансування транснаціональних проектів і програм у сфері культури, релігії, спорту, інформації, освіти, науки і технологій, а також об'єднання суспільних сил, які можуть сприяти розбудові громадянського суспільства. Крім того, відповідно до положень статті 5 Додатку I-B до Дейтонської угоди, вона є контактним пунктом для всіх учасників процесу, урядових і неурядових організацій, співпрацює з іншими регіональними та субрегіональними ініціативами, працює зі спонсорами та місцевими проектами, а також координує співпрацю зі Спеціальним представником ОБСЄ з питань регіональних заходів зміцнення довіри та роззброєння [4]. Також під час цієї зустрічі Європейська Комісія (ЄК) вперше представила можливу програму фінансової підтримки демократичних заходів у колишній Югославії.

Напередодні 6-ї сесії Ради Європи на зустрічі журналістських організацій з 18 країн-членів, що проходила в Афінах з 31 березня по 1 квітня 1998 року, був прийнятий План дій ЗМІ для миру, взаєморозуміння і толерантності в Південно-Східній Європі. Вперше були присутні координатор Ініціативи зі співробітництва у Східній Європі (ІССЄ) та представник Європейського Парламенту; було представлено 45 проектів, 36 з яких відповідали критеріям РЄ, в основному пов'язаних з регіональними мережами та транскордонним співробітництвом. Особливо активними були недержавні організації (НДО) з Греції та Македонії. Греція, Люксембург і Нідерланди висловили готовність фінансувати перші проекти [56, с. 334].

На виконання рішень, прийнятих на Афінській конференції, та з метою сприяння співпраці між НДО 10-11 липня 1998 року в Салоніках відбулася міжнародна конференція НДО, в якій взяли участь понад 100 представників НДО та громадських діячів з країн-учасниць, де на порядку денному стояли конкретні теми, що мали бути подані як проекти в рамках ІССЄ. Сфери інтересів учасників включали освіту, культуру, інституції, комунікацію та дослідження [5]. Наступна зустріч з питань співпраці з НДО відбулася в Тирані в травні 1999 року.

21 вересня 1998 року в Брюсселі відбулася зустріч Європейського парламенту з головами парламентських комітетів у закордонних справах країн-учасниць з метою започаткування співпраці на парламентському рівні в рамках ПА. Делегати висловили готовність прийняти план дій для зміцнення співпраці та розвитку парламентаризму [46]. 1-3 жовтня 1998 року. У Будапешті відбулася багатостороння зустріч, організована Радою Європи в рамках КП РЄ, присвячена правовому статусу НДО та їхній ролі в регіоні, шляхам забезпечення юридичного визнання та фінансування. Наступне засідання КП РЄ відбулося 17 листопада 1998 року в Граці під час австрійського головування. Головним питанням порядку денного було співробітництво в галузі освіти з метою сприяння толерантності та демократії в регіоні.

9 листопада 1998 року Європейська Рада прийняла Спільну позицію щодо процесів стабілізації та добросусідства в Південно-Східній Європі, інтегрувавши Роямонський процес в Європейську політику сусідства ЄС. Це створило правову основу для фінансування окремих проектів у Південно-Східній Європі на основі бюджету Єдиної спільної програми та визначило частину фінансового інструменту PHARE для проектів у Південно-Східній Європі (затвердженого Європейським Парламентом у 1999 році) [4].

У квітні 1997 року було затверджено Регіональний підхід для Західних Балкан, який створив політичні та економічні умови для розвитку двосторонніх відносин ЄС з Албанією, БіГ, Хорватією, СРЮ та Македонією. Цей підхід мав дві основні цілі: Успішна імплементація Дейтонської угоди та створення простору політичної стабільності та економічного процвітання на Західних Балканах.

У розпал косовської кризи ЄС звернув особливу увагу на регіон Західних Балкан. Грунтуючись на регіональному підході, Європейська Комісія запропонувала Процес стабілізації та асоціації у травні 1999 року, відповідно до Спільної стратегії ЄС для Західних Балкан, представленої на засіданні Європейської Ради у Відні в 1998 році. У той же час, Роямонський процес дав поштовх "Пакту стабільності для Південно-Східної Європи", спільній ініціативі ЄС і США, підписаній у Кельні 10 червня 1999 року і започаткованій на саміті в Сараєво 30 липня 1999 року.

Таким чином, Роямонський процес сприяв стабільності на Балканах шляхом посилення регіонального співробітництва між країнами Центральної та Східної Європи через проекти, спрямовані на зміцнення добросусідських відносин [52]. Роямонський процес, який розпочався як спроба надати цивільну підтримку імплементації Дейтонської угоди, став важливим етапом у формуванні безпекової політики ЄС на Західних Балканах і залучив країни ПАРЄ та інших акторів до процесу забезпечення стабільності та безпеки на Балканах.

1.3 Регіональний підхід до Західних Балкан

Витоки комплексного регіонального підходу до стабілізації політичної ситуації та поживлення економіки на Західних Балканах можна простежити у Роямонському процесі, започаткованому в грудні 1995 року на підтримку виконання Дейтонської мирної угоди. Ідея стабілізації на Балканах була сформульована французькою дипломатією, яка запропонувала організувати

регіональний круглий стіл для країн Південно-Східної Європи (ПСЄ). На Лондонській конференції з виконання мирних угод 8-9 грудня 1995 року ЄС підтримав ОБСЄ в демократичному процесі в БіГ, а Світовий банк призначив Карла Більдта, представника ЄС в БіГ, Високим представником з виконання цивільних аспектів Дейтонської угоди, посаду якого незабаром підтвердила Рада Безпеки ООН (РБ ООН).

13 грудня 1995 року, за день до офіційного підписання Дейтонської угоди, в Роямоні під Парижем відбулася зустріч міністрів закордонних справ ЄС, п'яти держав- правонаступниць Югославії – Албанії, Болгарії, Угорщини, Румунії та Туреччини, а також представників США, Росії, Ради Європи та ОБСЄ. Було прийнято Декларацію про процеси стабілізації та добросусідства і започатковано так званий Роямонський процес [56, с. 331]. Метою процесу є сприяння довгостроковій стабільності та добросусідству в регіоні Близького Сходу та Африки, а також побудова " нової Європи, демократії, миру, єдності, стабільності та добросусідства ". Хоча процес спрямований на довгострокову імплементацію Дейтонського мирного плану, він також зосереджений на вирішенні нагальних завдань: " розвиток або поступове відновлення діалогу, запобігання напруженості та кризам, примирення, регіональне співробітництво, економічна реконструкція та добросусідство ". 26 лютого 1996 року Європейська Рада затвердила " платформу " для розвитку цього процесу [3]. Спочатку сфера реалізації була обмежена територіями, охопленими мирними угодами – БіГ, Хорватією та Союзною Республікою Югославією.

Того ж 26 лютого 1996 року Виконавча Рада ЄС вирішила застосувати регіональний підхід ЄС до регіону ЦСЄ на основі доповіді Європейської Комісії Раді ЄС про " можливості регіонального співробітництва між країнами колишньої Югославії та про те, що Співтовариство може зробити для сприяння цьому співробітництву " [29]. На сучасному етапі регіональний

підхід ЄС до Південно-Східної Європи визнаний як концепція політики ЄС, що забезпечує стимули для політичної стабільності, встановлення верховенства права та сприяння культурному й економічному розвитку та співпраці: 1) між зацікавленими країнами регіону, 2) із сусідніми країнами та 3) з ЄС. Концепція регіонального підходу розглядається як політична ініціатива ЄС, яка враховує стратегічні інтереси Європи і тому вимагає скоординованих дій у сфері зовнішньої та безпекової політики. Така ініціатива має бути оформлена у вигляді політичної декларації, що встановлює зобов'язання всіх сторін, за прикладом Барселонської конференції³ [29].

Кінцевою метою такого підходу є укладення угод про співробітництво першого покоління між ЄС та країнами ПСЄ [63, с. 11]. Підписання таких угод має залежати, зокрема, від економічного співробітництва та готовності відповідних країн співпрацювати зі своїми сусідами. Крім того, укладення угод про співпрацю залежить від "готовності відповідних країн прагнути до миру і поважати права людини, права меншин і демократичні принципи" [29].

Як зазначено у звіті ЄК, регіональний підхід орієнтований, насамперед, на західнобалканські країни, не охоплені Угодою про асоціацію, і не передбачає реконструкцію колишньої Югославії, але враховує специфічні особливості кожної країни. Пріоритет надається суворому дотриманню західнобалканськими країнами своїх зобов'язань щодо прав людини і меншин, права на повернення біженців і переміщених осіб, співпраці з Гаазьким трибуналом⁴ і екстрадиції воєнних злочинців, створенню демократичних суспільних структур, дотриманню демократичних кодексів поведінки, включаючи необмежений доступ до незалежних засобів масової

---

³ Євро-середземноморська установча конференція міністрів закордонних справ ЄС у Барселоні 27–28 листопада 1995 р., що заснувала Євро-середземноморське партнерство, або Барселонський процес

⁴ Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року, створений РБ ООН 23 травня 1998

інформації, а також проведенню політичних, конституційних та економічних реформ. Водночас, регіональний підхід не повинен обмежуватися країнами колишньої Югославії, тобто Хорватією, Боснією і Герцеговиною, СРЮ (Сербією і Чорногорією), Македонією та Албанією, а має ґрунтуватися на конструктивних відносинах і співробітництві з країнами, що межують з регіоном, а також не повинен базуватися на суто комерційному підході. Визнано, що досягнення тривалого миру має виходити за рамки цього і включати політичний компонент.

Примирення між державами на субрегіональному рівні має досягатися шляхом постійного політичного діалогу шляхом прямого обговорення актуальних питань. Пропонується розвивати регіональний підхід в рамках Роямонського процесу. У цьому процесі країни-учасниці у співпраці з ЄС повинні домовитися не порушувати спільні кордони, розвивати добросусідські відносини, поважати свободу віросповідання, права людини і меншин, визнати свободу взаємного пересування, гарантувати фундаментальні права, такі як свобода вираження поглядів і демократія, вирішити різні регіональні питання власності, досягти мінімального рівня контролю над озброєннями і взяти на себе спільну відповідальність за економічний і екологічний баланс у регіоні. Водночас ЄК закликає ЄС взяти на себе зобов'язання щодо довгострокової, посиленої, скоординованої та багатосторонньої програми економічної допомоги для відновлення регіону [29].

На першій зустрічі Роямонського процесу у Відні 24 квітня 1996 року учасники домовилися про деталі регіонального підходу ЄС. Було заявлено, що процес не передбачає програм реконструкції або співпраці у сфері безпеки, а спрямований на всеосяжний процес стабілізації, що включає політичні, громадянські, культурні та інформаційні виміри добросусідства і субрегіонального співробітництва. Результати перших чотирьох зустрічей

Роямонського були досить незначними. Однак процес забезпечив форум для обміну інформацією про різні двосторонні та багатосторонні ініціативи в регіоні та для спільного розгляду стабілізаційних проектів, в якому всі зацікавлені сторони, включаючи СРЮ, могли брати участь на рівних. Початкові контакти та обмін інформацією відбувалися між різними регіональними та субрегіональними ініціативами [56, с. 332].

У цьому контексті ЄС заохочує всі країни Центральної та Східної Європи до участі в ініціативах регіонального співробітництва та нових ініціативах, що підтримуються ЄК та Радою ЄС. Регіональному примиренню на Західних Балканах сприяла участь у Процесі співробітництва в Південно-Східній Європі (ПСПСЄ), започаткованому в червні 1996 року з ініціативи Болгарії. Країни-учасниці: Албанія, Македонія, БіГ, СРЮ, Болгарія, Румунія, Туреччина і Греція (Хорватія приєдналася пізніше). ПСПСЄ було створено з метою зміцнення відносин і забезпечення стабільності, безпеки і співробітництва між країнами-учасницями за межами Західних Балкан. Сфери співробітництва включають енергетику, лібералізацію торгівлі, боротьбу з організованою злочинністю, транспорт і зв'язок. Інтеграція в Європу та Євроатлантичну організацію залишається важливим стимулом [25].

Програма OBNOVA⁵, започаткована ЄС 18 липня 1996 року, надала фінансовий інструмент для реалізації заходів допомоги на Західних Балканах (Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Хорватія та Російська Федерація) [14]. У сфері політичної стабільності та демократизації OBNOVA включала положення про демократичні умови, які вимагали від балканських держав дотримання умов, встановлених Радою ЄС. Завдяки цій програмі ЄС надав значну допомогу регіону (на суму 4,5 млрд. євро). Однак більша частина фінансової допомоги, наданої під виглядом "допомоги на підтримку

---

⁵ Obnova – босн. Оновлення

демократії" через цей інструмент, була спрямована на зусилля з реконструкції та повернення біженців, що свідчить про дуже обмежену прихильність до підтримки ширшого процесу демократизації [63, с. 11].

Влітку 1996 року Президент ЄК Жак Сантер і міністр закордонних справ Італії (а пізніше Президент Європейської Ради) Ламберто Діні відвідали Західні Балкани, щоб пояснити концепцію ЄС [56, с. 336]. Після цього ЄК представила Раді доповідь про "Загальні принципи майбутніх договірних відносин з низкою країн Південно-Східної Європи", яка була прийнята 28 жовтня 1996 року [29]. Ця доповідь повторює основну ідею, що лежить в основі регіональної концепції. Тобто, співпраця між постраждалими країнами є передумовою тісніших відносин з Європейським Союзом (ЄС), а розвиток цих відносин залежить більше від регіонального співробітництва, ніж від зовнішньої допомоги. У цей період ЄС остаточно визначився з областями, де буде застосовуватися регіональний підхід: 1) Албанія і Македонія; і 2) три країни, безпосередньо залучені в конфлікт, а саме: БіГ, Хорватія і Федерація Угорщини. Перші дві країни не були сторонами війни і не є сторонами Дейтонської мирної угоди. Більше того, ці країни вже мають дуже тісні відносини з ЄС. Нарешті, двосторонні угоди, передбачені ЄС, підлягають різним інституційним механізмам і різному графіку переговорів, "оскільки вони не обтяжені тими ж взаємозалежностями і політичними умовами, які застосовуються до інших трьох країн". Угода, підписана згодом з Албанією, з якою було підписано торговельну угоду в 1992 році, повинна містити положення про регіональне співробітництво, подібні до тих, що містяться в угоді про торговельне співробітництво, підписаній з Македонією 20 червня 1996 р. [29].

29 квітня 1997 року Європейська Рада схвалила Регіональний підхід до Західних Балкан на основі доповіді ЄК [12]. Були створені політичні та економічні умови для розвитку двосторонніх відносин з Албанією, БіГ,

Хорватією, СРЮ та Македонією. Такий підхід передбачав дві основні цілі: Успішна імплементація Дейтонської угоди та створення простору політичної стабільності та економічного процвітання на Західних Балканах. Важливим принципом регіонального підходу є застосування принципу обумовленості у розвитку відносин з вищезгаданими країнами. Розроблено досить детальну схему визначення умов, які необхідно виконати для досягнення певного рівня відносин і співпраці. Серед них – співпраця з Міжнародним трибуналом по колишній Югославії, готовність до відновлення економічного співробітництва між країнами регіону, повага до демократичних принципів, прав людини і прав меншин, верховенство права, приватизація державної власності та перехід до ринкової економіки. Окрім загальних вимог до всіх західнобалканських країн, регіональний підхід також включав специфічні вимоги до окремих країн [12].

Стратегія також передбачає надання добровільних торговельних преференцій і створює сприятливі умови для розвитку контрактних відносин, регулюючи використання ресурсів PHARE на додаток до системи OBNOVA. Важливим фактором для успішної реалізації регіонального підходу є умови для встановлення добросусідських відносин між країнами Західних Балкан, визначені ЄС [12].

Паралельно зі спробами налагодити двосторонні відносини з західнобалканськими країнами, ЄС робив конкретні кроки в напрямку регіонального співробітництва. Вже 27 жовтня 1997 року на зустрічі країн-учасниць Роямонтського процесу в Стамбулі було створено координаційний офіс, координатором якого призначено грецького дипломата Панагіотіса Румеліотіса [56, с. 333]. Згідно з Планом дій Координатора [46], затвердженим 26 січня 1998 року, Координатор мав представляти та розвивати процес, організовувати та проводити транснаціональні проекти та програми у сфері культури, релігії, спорту, інформації, освіти, науки та

технологій, знаходити джерела фінансування та об'єднувати соціальні сили, які могли б сприяти формуванню відповідального громадянського суспільства. Він також слугував координаційним центром для координації діяльності учасників процесу, урядових та неурядових організацій, підтримував зв'язок з іншими регіональними та субрегіональними ініціативами, між спонсорами та регіональними проектами, а також зі Спеціальним представником ОБСЄ з питань розбудови довіри та роззброєння в регіоні [46].

Неурядові організації (НУО) відіграли важливу роль у розвитку регіонального співробітництва в рамках Роямонського процесу: На 6-й Конференції, що проходила в Афінах з 31 березня по 1 квітня 1998 року, НУО представили 45 проектів, 36 з яких відповідали критеріям Роямонського процесу, зокрема, щодо створення регіональних мереж і транскордонного співробітництва. Особливо активними були НУО з Греції, СРЮ та Македонії [56, с. 334]. На виконання рішень, прийнятих на Афінській конференції, та з метою сприяння співпраці між НУО, 10-11 липня 1998 року в Салоніках відбулася міжнародна конференція НУО, в якій взяли участь понад 100 представників НУО та громадських діячів з країн-учасниць, щоб підготувати порядок денний з конкретних тем, представлених у вигляді конспекту процесу. Сфери інтересів учасників включали освіту, культуру, інституції, комунікацію та дослідження [46].

Розвиток парламентського виміру співпраці було започатковано на зустрічі в Брюсселі 21 вересня 1998 року за участю Європейського парламенту та голів парламентських комітетів у закордонних справах країн-учасниць Роямонського процесу [46]. На багатосторонній зустрічі, організованій Радою Європи в Будапешті 1-3 жовтня 1998 року, головним пунктом порядку денного наступної конференції процесу (під головуванням Австрії), що відбулася в Граці 17 листопада 1998 року, була співпраця в галузі

освіти для просування толерантності та демократії в регіоні. Головним пунктом порядку денного було співробітництво в галузі освіти з метою сприяння толерантності та демократії в регіоні.

Однак політика м'якої безпеки ЄС в рамках регіонального підходу не змогла запобігти повторенню югославської кризи. Зіткнувшись з ескалацією косовського конфлікту і провалом зусиль ЄС та міжнародної спільноти щодо досягнення політичного врегулювання, ЄС започаткував кілька важливих ініціатив політичного та економічного співробітництва, спрямованих на позитивний вплив як на окремі держави, так і на регіон в цілому [79]. Косовський конфлікт 1998-1999 рр. дав поштовх політиці ЄС щодо Західних Балкан, лідери ЄС нарешті погодилися з тим, що швидка інтеграція необхідна для посилення стабільності в регіоні, а отже, і в Європі, і підтримка регіону почала зростати [79].

По-перше, ЄС почав ухвалювати Пакт про стабільність для Південно-Східної Європи. Ініціатором цієї угоди був міністр закордонних справ Німеччини Йозеф Фішер, який виніс її на обговорення Європейської Ради у травні 1999 року. Ініціатива об'єднала США, Росію, балканські держави та низку міжнародних організацій з метою стабілізації на Балканах. Реалізація угоди передбачала встановлення нового типу договірних відносин між ЄС та західнобалканськими державами і відкривала шлях до можливості майбутнього членства в ЄС за умови виконання копенгагенських критеріїв [72]. 10 червня 1999 року в Кельні було підписано Пакт про стабільність для Південно-Східної Європи, а 7 червня 1999 року цей процес було започатковано на саміті в Сараєво 30 липня. Пізніше ЄС інтегрував Лойюмонський процес до Пакту про стабільність, що спонсорується ОБСЄ.

Курс на європеїзацію Балкан, ініційований ЄС після коаліційної операції НАТО в Косово, передбачав, що "ЄС відіграватиме дедалі більшу роль у забезпеченні безпеки в регіоні і поступово замінить НАТО" [87, с. 31].

Таким чином, ЄС проведе свої перші військові операції на Західних Балканах для врегулювання кризи. Іншим наслідком трансформації політики ЄС у регіоні стало рішення про надання західнобалканським країнам перспективи членства. Це розглядалося як інструмент примирення і стабілізації в регіоні та гарантія незворотності демократичних реформ [87, с. 31].

Паралельно з Пактом про стабільність ЄС започаткував інтеграційну стратегію для Західних Балкан як подальший розвиток регіонального підходу для Південно-Східної Європи: Рада ЄС у Відні 11-12 грудня 1998 року та Спільна стратегія ЄС для Західних Балкан, представлена 3-4 червня 1999 року. Після цього 26 травня 1999 року Європейська Комісія запропонувала Процес стабілізації та асоціації (ПСА) [6]. Як зазначено в доповіді, ЄК запропонувала новий і вдосконалений підхід для країн Південно-Східної Європи. Цей підхід включає підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію з метою вступу до ЄС після виконання Копенгагенських критеріїв; розвиток економічних і торговельних відносин з країнами регіону; посилення існуючої економічної та фінансової підтримки; підтримку демократизації, громадянського суспільства, освіти та інституційного розвитку; співпрацю у сфері юстиції та внутрішніх справ; посилення політичного діалогу. Кінцевою метою процесу є вступ до ЄС [6].

Повідомлення також містить аналіз відповідності національних стандартів, що регулюють УСА, стандартам, які застосовуються в рамках Угоди про партнерство та співробітництво. На основі цього аналізу Комісія заявляє, що переговори щодо Угоди про стабілізацію та асоціацію з БіГ та Хорватією розпочнуться, як тільки ці країни виконають необхідні умови. Що стосується Сербії та Чорногорії, включаючи Косово (відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН 1244), Комісія заявила, що не розглядає можливість початку переговорів через триваючий конфлікт у Косово. Однак Комісія подасть пропозицію про початок переговорів з Македонією (першою країною

в Південно-Східній Азії, яка підписала Угоду про асоціацію з ЄС 9 квітня 2001 року). Комісія готова підготувати звіт про можливість відкриття переговорів щодо УСА з Албанією у відповідний час [6].

УСА ЄС передбачає наступні етапи переговорів щодо укладення Угоди про партнерство та співробітництво: 1) виконання умов, викладених у Висновку Ради ЄС від 29 квітня 1997 року (застосування принципу обумовленості); 2) звіт Європейської Комісії про доцільність початку переговорів про укладення УСА з країною; 3) оцінка Радою "техніко-економічного обґрунтування" і, у разі позитивного рішення, запит Комісії до Ради щодо пропозицій з гармонізації Директиви оцінка Радою "техніко-економічного обґрунтування" і, у разі позитивного рішення, її прохання до Комісії розробити пропозиції щодо гармонізації Директиви; 4) офіційні пропозиції Європейської Комісії щодо переговорів про УСА; і 5) Європейська Комісія Ради також запропонувала створити єдину правову базу для надання підтримки країнам, на які поширюється дія УСА, та запровадити новий фінансовий інструмент - CARDS - на заміну програмам OBNOVA та PHARE [7]. Таким чином, ЄС інтегрував свій регіональний підхід до країн Південно-Східної Європи в процес стабілізації та асоціації, в рамках якого ЄС створив окрему систему відносин з кожною країною у формі Угоди про стабілізацію та асоціацію з метою поступового включення західнобалканських країн у процес європейської інтеграції з перспективою членства в ЄС.

Наприкінці 1990-х років ЄС розробив свою політику щодо західнобалканських країн на основі Регіонального підходу до країн Центральної та Східної Європи, прийнятого в лютому 1996 року. У квітні 1997 року ЄС затвердив Регіональний підхід до Західних Балкан, який застосував принцип обумовленості і остаточно визначив Західні Балкани як регіон, на який поширюється ця політика. Впровадженню регіонального

підходу сприяв Роямонський процес, ініційований ЄС до підписання Дейтонської мирної угоди в Парижі 14 грудня 1995 року. У зв'язку з ескалацією косовського конфлікту ЄС дійшов висновку, що західнобалканські країни мають бути якнайшвидше включені в процес європейської інтеграції з метою їх вступу до ЄС. З цією метою ЄС ініціював підписання Пакту про стабільність для Південно-Східної Європи в червні 1999 року та інтегрував до нього Роямонський процес. Іншим важливим кроком став запуск Процесу стабілізації та асоціації для Західних Балкан, який включав регіональний підхід: З початку 2000-х років регіональний підхід ЄС до Західних Балкан означає комплексну політику ЄС щодо регіону та постконфліктного врегулювання на Західних Балканах: 1) Процес стабілізації та асоціації, 2) Пакт про стабільність для Південно-Східної Європи та 3) Обидва вони сформували політичну основу відносин між ЄС та Західними Балканами [80, с. 514].

РОЗДІЛ 2. СПІЛЬНА БЕЗПЕКОВА І ОБОРОННА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ЗАХІДНИХ БАЛКАНАХ

2.1 Формування антикризового управління ЄС в Західних Балканах

Антикризове управління або готовність до криз є однією з ключових функцій ЄС, яка з'явилася із започаткуванням Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО) в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП). Сьогодні ця функція є частиною другого стовпа політичного інструменту ЄС, створеного Маастрихтським договором 1999 року [44]. З моменту запуску перших військових і поліцейських операцій ЄС успішно завершив 17 місій в Європі, Африці та Азії, а 19 місій все ще тривають.

Становлення кризового менеджменту ЄС відбулося на рубежі 20-го і 21-го століть. Це пов'язано з тим, що з'явилися необхідні передумови для реалізації бачення держав-засновниць Європейського співтовариства щодо створення автономних європейських збройних сил, які довгий час залишалися прерогативою НАТО.

В умовах перманентної кризи на Західних Балканах у 1990-х роках, нагальних питань безпеки країн-членів ЄС та викликів, пов'язаних з процесом розпаду колишньої Югославії, а саме міграційної проблеми, незаконної торгівлі людськими ресурсами та зброєю, порушення прав людини і, зрештою, перерозподілу геополітичного простору не лише в Європі, але й в інших частинах світу, особливої актуальності набуло питання можливості побудови європейської системи оборони, що стосується її спроможності.

Західноєвропейський Союз (ЗЄС), який існував з 1948 по 1999 рік і виконував специфічні військові функції, набув політичної ролі в середині 1950-х років і залишався з 1960-х по 1980-і роки структурним компонентом

НАТО в Європі, не маючи можливості автономного прийняття рішень НАТО не було політичним утворенням. Маастрихтський договір про заснування Європейського Союзу, підписаний 7 лютого 1992 року, містив досить розпливчате положення про майбутнє створення спільної оборонної політики, що дало поштовх до зміцнення ЗЄС. 19 червня 1992 року міністри закордонних справ країн-членів ЗЄС зібралися на важливу зустріч у Петерсберзі, поблизу Бонна. Вони провели важливу зустріч, "Петерсберзьку місію", на якій було визначено конкретні завдання, які міг би виконувати ЗЄС. Ці завдання включали гуманітарні, рятувальні і миротворчі операції, а також розгортання бойових сил для врегулювання кризових ситуацій, в тому числі миротворчих [23].

Амстердамський договір 1997 року суттєво змінив Маастрихтський договір і значно зміцнив другий і третій стовпи структури ЄС. Ратифікація Амстердамського договору збіглася з посиленням європейської політики Великої Британії під керівництвом новообраного прем'єр-міністра Тоні Блера; в той час як ЄС формував військовий вимір Спільної безпекової і оборонно політики, справжнім поворотним моментом для ЄС стала зустріч президента Франції Жака Ширака і прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера в Сен-Мало 3-4 грудня 1998 року.

Ця домовленість значно прискорила розвиток СБОП загалом і її військового аспекту зокрема. З успішним призначенням Хав'єра Солани, колишнього Генерального секретаря НАТО, Верховним представником Спільної зовнішньої і безпекової політики (СЗБП) на засіданні Європейської ради в Кельні 3-4 червня 1999 року, ЗЄС офіційно завершив свій мандат, а військова сфера, а також усі активи в космічному секторі (особливо супутникові системи спостереження) були інкорпоровані в структури ЄС. З цієї нагоди глави європейських держав і урядів, зокрема, заявили "Ми, члени Європейської Ради, сповнені рішучості, що ЄС повинен відігравати свою

повноцінну роль на міжнародній арені" [78]. На Кельнському саміті особлива увага була приділена створенню нової організаційної структури СЗБП.

Вже в грудні 1999 року Європейська Рада змогла зробити перші висновки: Гельсінська декларація, ухвалена 11 грудня 1999 року, стала важливим кроком у формуванні військового виміру СБОП і зосередилась на концептуалізації Європейських сил швидкого реагування (ЄСШР). "Гельсінська основна мета" Декларації передбачала, що держави-члени ЄС повинні забезпечити розгортання 50000–60000 європейських військовослужбовців до 2003 року. Військові сили мали бути розгорнуті та протягом 60 днів і утримувалися протягом одного року [19].

Наступного року, під час головування Португалії в ЄС, врегулювання кризових ситуацій стало головним пріоритетом: Європейська Рада на засіданні в Санта-Марія-да-Фейра 19-20 червня 2000 року визначила новий порядок денний розвитку військового компоненту СБОП. Більшість країн ЄС позитивно відреагували на цей виклик і на Конференції з питань збройних сил, що відбулася в Брюсселі 20 листопада 2000 року, оголосили про чисельність збройних сил, які вони виділяють. Деталі цієї декларації відображені в "Гельсінській порядку денному" - спеціальному документі, що фіксує кількість особового складу, військових літаків і кораблів, які будуть виділені (загалом 144 одиниці) [21].

Паралельно з розвитком військової компоненти держави-члени ЄС також приділяли пильну увагу невійськовим засобам врегулювання кризових ситуацій: на засіданні Європейської Ради в Санта-Марія-да-Фейра в червні 2000 року було взято зобов'язання надати підтримку 5000 поліцейських та іншого цивільного персоналу до 2003 року. Крім того, було визначено чотири пріоритетні сфери діяльності цивільного персоналу: правоохоронна діяльність, верховенство права, цивільне управління та цивільний захист.

Виконання мандату ЄС щодо створення ЄСЗД вимагало значних зусиль і координації з боку держав-членів, як зазначено нижче.

З цієї причини Ніццький саміт 7-10 грудня 2000 року надав великого значення так званим "цілям колективних спроможностей". Ці цілі включали стратегічну мобільність для доставки військ до місця проведення операцій, створення командного центру для надання інформації і ресурсів військам для пошуку і порятунку в оперативних ситуаціях, захист від ракет класу "земля-земля", високоточної [19].

У 2001 році, під час головування Швеції в ЄС, було започатковано нову ініціативу з врегулювання кризових ситуацій: На саміті Європейської Ради в Гетеборзі 15-16 червня 2001 року держави-члени ЄС домовилися координувати колективні дії з врегулювання криз за підтримки майбутньої європейської армії, а всі механізми ЄС домовилися про проведення спільних військових навчань.

При підготовці своєї політики безпеки і оборони на континенті і за його межами ЄС регулярно веде переговори з НАТО на різних рівнях з питань, що становлять інтерес для обох організацій, особливо з огляду на те, що більшість держав-членів ЄС також є членами НАТО.

З 2001 року ЄС і НАТО працюють на рівні політичного керівництва у формі стратегічного діалогу над розробкою "комплексного підходу" до врегулювання криз і проведення операцій з використанням військових і цивільних засобів з метою уникнення непотрібного дублювання зусиль, забезпечення прозорості та дотримання принципу незалежності обох організацій. Також було створено інституційну основу для подальшої співпраці на рівні організації та розгортання військ у різних регіонах [42].

24 січня 2001 року Генеральний секретар НАТО сер Джордж Робертсон і прем'єр-міністр Швеції Ганс Йоран Перссон, який тоді головував в ЄС, обмінялися листом, в якому визначили сферу співпраці між двома

організаціями і домовилися про подальші зустрічі на рівні міністрів закордонних справ і послів [42].

Декларація НАТО-ЄС, ухвалена 16 грудня 2002 року, підтвердила гарантований доступ ЄС до можливостей військового оперативного планування НАТО та політичні принципи стратегічного партнерства: були підтвержені ефективні взаємні консультації між ЄС і НАТО, повага до рівності і незалежного прийняття рішень, повага до інтересів країн-членів ЄС і НАТО, дотримання принципів Статуту ООН, а також послідовний і прозорий взаємний розвиток вимог до військового потенціалу, спільних для обох організацій [42].

Положення вищезгаданої Декларації були підкріплені Рамковою угодою про співробітництво "Берлін плюс", ухваленою ЄС і НАТО 17 березня 2003 року, яка заклала основу для співпраці в галузі врегулювання криз між двома організаціями. Відтоді ЄС має можливість використовувати колективні сили і засоби НАТО для проведення операцій. Це в основному стосується механізмів командування і управління та підтримки оперативного планування і дозволяє НАТО підтримувати операції під проводом ЄС, в яких Альянс не бере участі.¹³ Невдовзі після цього угода "Берлін плюс" була реалізована операціями ЄС з врегулювання кризових ситуацій на Західних Балканах. Готуючись до операцій на Балканах, 30 липня 2003 року ЄС і НАТО підписали документ під назвою "Скоординований підхід до Західних Балкан", в якому визначили ключові напрямки співпраці в регіоні [1].

Першою військовою операцією ЄС з врегулювання кризових ситуацій стала миротворча операція у Колишній Югославській Республіці Македонія (КЮРМ) [1]. 31 березня 2003 року ЄС розпочав операцію з підтримання миру "Конкордія" (КЮРМ/Конкордія) з метою моніторингу виконання Охридської рамкової угоди про припинення вогню, підписаної 13 серпня 2001 року урядом Македонії та албанськими політичними силами під тиском

міжнародних сил. Згідно з попередніми домовленостями, ЄС взяв на себе командування операцією "Союзицька згуртованість", яку НАТО проводила з 12 грудня 2002 року. Оскільки операція "Конкордія" ґрунтувалася на концепції "Берлін плюс", сили і засоби НАТО були надані в розпорядження ЄС; ЄС надав 300 військовослужбовців (із загальної чисельності в 400 осіб). Важливо, що заступника Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі було призначено керувати операцією [15].

12 грудня 2003 року Європейська Рада на засіданні в Брюсселі ухвалила Європейську стратегію безпеки. Це політичний документ, що окреслює політичний розвиток ЄС у сфері безпеки і оборони на найближчі роки. Головною метою стратегії є забезпечення безпечної зони миру в Європі.

15 грудня 2003 року миротворча операція "Конкордія" успішно завершилася і була замінена поліцейською місією ЄС в Македонії EUPOL Proxima/FYROM. На зміну військам прийшли 200 поліцейських. 9 грудня 2005 року на офіційній церемонії закриття місії в Скоп'є Хав'єр Солана заявив, що завдяки "Проксімі" Македонія змогла пройти важливий етап переходу від посткризового періоду до періоду, що передуює вступу до Європейської організації. Протягом наступних шести місяців в країні буде розгорнута Оперативна група ЄС з надання допомоги поліції (EUPAT) для закріплення досягнутого прогресу [38].

Після операції "Конкордія" 2 грудня 2004 року ЄС започаткував у Боснії і Герцеговині (БіГ) місію EUFOR "Алтея" зі штаб-квартирою в Сараєво. Місія діяла паралельно з Поліцейською місією ЄС (EUPM, 2003-2012)¹⁶ і продовжує діяти сьогодні. Згідно з угодою "Берлін плюс", "Althea" замінив місію НАТО SFOR. На практиці це означало зміну керівництва, при цьому 80 відсотків військовослужбовців (загалом 700 осіб) залишилися на своїх місцях. Метою операції було запобігання конфліктам між основними

етнічними групами в БіГ і недопущення виникнення передумов для ескалації ситуації в окремих частинах країни.

Досвід ЄС у проведенні першої миротворчої операції був підсумований на зустрічі міністрів закордонних справ ЄС 17 травня 2004 року: “Головна мета – 2010”. На відміну від попередніх цілей, нові "цілі" зосереджені на якісних показниках військового потенціалу ЄС, а саме на створенні маневрених сил, здатних швидко реагувати на нові загрози. Акцент робиться не на створенні армійських підрозділів, як планувалося раніше, а на створенні мобільних сил, так званих "бойових груп", кожна з яких складається з 1500 військовослужбовців. Таким чином, планувалося створити десять груп, які могли б розгортатися протягом 10-15 днів і проводити самостійні операції до 120 днів [43]. Створення "бойових груп" вважалося великим досягненням у розвитку військового потенціалу ЄС, оскільки воно підвищило рівень співпраці між країнами-членами ЄС [43].

Таким чином, з 1998 року інституціоналізація військових і цивільних аспектів європейської політики безпеки і оборони відбувалася в рамках спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, посиленої Амстердамським договором 1997 року. У період з 1998 по 2003 рік ЄС ухвалив низку документів, спрямованих на створення і посилення військових і цивільних спроможностей ЄС для врегулювання кризових ситуацій в Європі і за її межами. Розбудова ЄПБО супроводжувалась тісною співпрацею між ЄС і НАТО. Відповідно до домовленостей "Берлін плюс", ЄС зміг використати військові можливості НАТО в Європі під час своєї першої місії на Західних Балканах; впровадження та успішне завершення першої військової місії ЄС "Конкордія" в Македонії в 2003 році.

2.2. Цивільний вимір Спільної безпекової і оборонної політики ЄС в Боснії і Герцеговині

Поліцейська місія Європейського Союзу в Боснії і Герцеговині (ПМЄС, European Union Police Mission, EUPM) – це перша операція Європейської безпекової і оборонної політики (ЄБОП), сформована протягом 2002 року і започаткована 1 січня 2003 року. На той момент ЄС уже не був новим актором у Боснії і Герцеговині (БіГ). Неспроможність ЄС управляти конфліктами на території колишньої Югославії, що вибухнули 1991–1992 роками, стала поштовхом для розвитку структур ЄС із врегулювання криз у 1990-х. ПМЄС стала першою операцією ЄС для створення, тестування і розвитку подібних структур у межах ЄБОП. З огляду на активне залучення України до різних аспектів Спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС (СЗП) протягом 2000-х років, тема даної статті є, безумовно, актуальною.

Починаючи з 1991 року була розгорнута Місія з моніторингу Європейської Спільноти (пізніше Союзу) в країні, а пізніше, після Вашингтонських домовленостей у 1994 році, ЄС розгорнув місію в місті Мостар для сприяння реінтеграції розділеної столиці Герцеговини. Оперативний експеримент проходив паралельно з розвитком політичних документів у межах СЗПБ. Ще до формального розгортання місії функції Спеціального представника ЄС (European Union Special Representative, EUSR) виконували лорд Каррінгтон (1991), лорд Оуен (1992), а пізніше Карл Більдт (1995) як представники ЄС з питань щодо колишньої Югославії і співголови Міжнародної конференції з Югославії [75].

Ідея і відповідне рішення про ПМЄС відбувалися паралельно з призначенням першого офіційного представника ЄС в БіГ 11 березня 2002 року. Ці рішення стали відправною точкою нової ери у двосторонніх відносинах між Боснією і Герцеговиною і Європейським Союзом, згідно з якими БіГ продовжує залишатися полігоном для ЄС для випробування на

практиці інструментів зовнішньої політики і «дослідною лабораторією» для ЄБОП [24].

Актуальність місії була посилена 2003 року підтвердженням перспективи членства в ЄС Боснії і Герцеговини та інших країн Західних Балкан [57]. ПМЄС стала свідком двох хвиль розширення ЄС і, як наслідок, повторної оцінки та суперечки щодо стійкості реформ у сфері верховенства права, особливо в південно-східних країнах-членах ЄС (Болгарії, Греції, Угорщині й Румунії).

Війна в Боснії і Герцеговині, яка почалася в 1992 році, підірвала прагнення ЄС стати єдиним політичним актором у регіоні після Маастрихта. Водночас війна як мета, сформульована президентом Республіки Сербської Радованом Караджичем, було знищення «спільного життя» православних сербів, хорватів католицьких і мусульманських боснійців та інших націй і народностей – здавалась анахронізмом [75]. Президент Сербії Слободан Мілошевич виступав за перевлаштування кордонів у Європі.

Ці цілі стали викликом найголовнішій ідеї мультикультуралізму і мирних відносин, за що виступає Європейський Союз. ЄС безуспішно намагався зробити кілька спроб посередництва для врегулювання конфлікту, утім, так і не зумів попередити етнічних чисток, масових вигнань і геноциду на європейському континенті.

Отже, БіГ має значення не тільки як полігон політичних рішень ЄС, вона також має значення як район, де повинні бути захищені цінності європейського інтеграційного проекту. Тоді як політична єдність і консенсус про те, як мати справу з розпадом Югославії, залишаються проблемою для ЄС навіть сьогодні, політична реакція ЄС щодо БіГ необхідна була принаймні задля збереження ЄС від «подальшого збентеження» [75]. Утім, продовження розпаду колишньої югославської держави в 2006-му (незалежність Чорногорії) та 2008-му (декларація незалежності Косова), обидві з яких мали

істотний негативний вплив на політичну ситуацію в БіГ, засвідчило відсутність єдності серед держав-членів ЄС на політичному рівні.

Дейтонська угода 1995 року поклала край війні і відкрила шлях для реконструкції Боснії і Герцеговини, яка стала пріоритетом для Європейського Союзу. Відтоді жодна інша країна не отримала більшої допомоги на душу населення від ЄС [75].

Для ЄС стабілізація і відбудова полікультурної і багатонаціональної спільноти в БіГ стали лакмусовим папірцем перетворення ЄС на політичного актора, здатного забезпечувати мир і стабільність на всьому континенті. Майбутнє БіГ, таким чином, стало питанням не тільки для громадян країни, але й для сприйняття ЄС себе як актора, що проводить Спільну зовнішню і безпекову політику (СЗБП).

Тому не дивно, що одним з найвідчутніших результатів югославської кризи і війни в БіГ став стимул до розвитку структур ЄС із врегулювання криз в 1990-х, які, у свою чергу, заклали основу для розгортання ПМЄС, яка працюватиме впродовж цілого десятиліття.

1999 року було поставлено завдання для нової Європейської безпекової і оборонної політики, рішення про яку було прийнято Європейською Радою в Кельні й Гельсінкі в червні й грудні відповідно. Спочатку основний акцент в ЄБОП було зроблено на військовий складник, але під впливом північних держав ЄС було також започатковано сильний, хоча й не такий відомий цивільний елемент. У додатках до Висновку Європейської Ради в Гельсінкі в грудні 1999 року було викладено багато невійськових аспектів ЄБОП, зокрема, щодо поліції [49]. Новопризначений Високий представник СЗБП Хав'єр Солана вирішив запропонувати конкретну реалізацію цього тексту, не в останню чергу завдяки формулюванню цілей у цивільній сфері – за аналогією з військовою метою. Відповідний Висновок Європейської Ради було зроблено навесні 2000 року,

зокрема, завдяки проведенню конференції щодо поліцейських можливостей у Лісабоні [27].

На саміті у Санта-Марія-да-Фейра у червні 2000 року ЄС ухвалив рішення про створення формування чисельністю 5000 поліцейських до 2003 року [24]. Невдовзі було ухвалено План дій щодо поліції на засіданні Європейської ради в Гетеборзі в червні 2001 року. Завдяки заходам ЄС у військовій і поліцейській сферах у грудні 2001 року Європейська Рада в Лаакені ухвалила декларацію про працездатність ЄБОП.

Водночас відбувалися важливі міжнародні події. Вони також були частиною тла до появи ПМЄС. В ООН Група, очолювана Лахдаром Брахімі, підготувала звіт про миротворчі операції організації, серед іншого поліцейські можливості. У серпні 2000 року доповідь Групи було опубліковано. Вона містила заклик до встановлення «регіональних партнерських домовленостей про підготовку співробітників цивільної поліції» [28]. Вона також рекомендувала створення поліцейських підрозділів у межах Департаменту операцій з підтримки миру ООН на виконання нового підходу до встановлення верховенства права, що багато в чому відповідало тому, що робив ЄС.

У 2001 році стало очевидно, що ООН хотіла згорнути Міжнародні спеціальні поліцейські сили ООН (МСПС) у БіГ чисельністю 2000 осіб. ООН була перевантажена і мала інші пріоритети. Тоді ж міжнародна спільнота вважала, що все ще існує потреба міжнародної поліцейської присутності в країні.

Поліція була відновлена, успішно пройшла атестацію та навчання, але ще зберігалася потреба в зміцненні організаційної структури, не в останню чергу – на рівні управління [28]. У цьому зв'язку виникало запитання: хто повинен взяти на себе відповідальність за міжнародну поліцію в БіГ? Цю відповідальність поклав на себе Європейський Союз.

У середині 2001 року Спеціальний представник Генерального секретаря ООН (СПГС) в БіГ, посол Жак Пол Кляйн офіційно відвідав Брюссель і зустрівся зі старшими посадовими особами Секретаріату Ради. Дізнавшись про майбутні поліцейські можливості ЄС, він припустив, що ЄС готовий взяти на себе завдання міжнародної поліції в БіГ. За словами Кляйна, майбутнє Боснії і Герцеговини – у ЄС, і це дасть більше важелів Брюсселю на успішне завершення місії [21, 75].

Під час зустрічі було піднято велику кількість питань з обох сторін. Наприклад, хто в ЄС буде виконувати функцію, аналогічну до функції Високого представника Генерального секретаря ООН, тобто контроль за поліцейською місією. Було запропоновано, щоб ЄС мав Спеціального представника ЄС в БіГ. Однак це б означало призначення ще одного міжнародного актора в країні, у якій уже працював Високий представник Вольфганг Петрич, головною функцією якого було стежити за виконанням Дейтонської угоди. Тому для уникнення дублювання повноважень було вирішено, що Високий представник ЄС (ним 2002 р. було призначено Педді Ешдауна) функціонально охопить повноваження Високого представника та Спеціального представника ЄС [27].

Візит СПГС ООН Кляйна пришвидшив внутрішні приготування в Секретаріаті Ради та відправлення дослідницької (підготовчої) місії (групи) до БіГ восени 2001 року. Місія, що складалася з представників Секретаріату Ради та Комісії ЄС, мала завдання вивчити ситуацію на місцях для підготовки запуску ПМЄС. Після завершення цієї місії ЄС отримає рекомендацію про прийняття на себе відповідальності щодо започаткування міжнародної поліцейської місії після завершення місії ООН, приділяючи особливу увагу контролю і наставництву на середньому і старшому рівнях поліції БіГ.

Колеги з Європейської комісії були налаштовані скептично, оскільки вони сприймали цивільну частину ЄБОП у межах інституційної будівлі, відповідальність за яку несе Комісія. Внутрішньо-інституційні дебати збіглись у часі з міністерською конференцією в Лаакені наприкінці 2001 року, на якій, тим не менш, було прийнято рішення про відданість держав-членів до ЄБОП і їхню готовність надати поліцейські можливості місії ЄС. Цей етап історії ПМЄС підтверджує очевидне: для того, щоб запустити ЄБОП, важливе значення має реальна підтримка всіх держав-членів.

У березні 2002 року Рада за рекомендацією Високого представника СЗБП Хав'єра Солани прийняла офіційне рішення про початок ПМЄС – першої місії ЄС у сфері ЄБОП. Було створено групу з планування (дослідницька місія) на чолі з колишнім комісаром поліції ООН у Косові Свенном Фредеріксенем (Frederiksen) і в складі відряджених національних експертів і чиновників ЄС. Відповідно до угоди між ЄС і ООН Фредеріксен став останнім комісаром МСПС ООН і одночасно керівником групи планування ЄС. Це інноваційне «подвійне головування» мало деякі проблеми, але сприяло тому, що група планування ЄС переїхала до будівлі МСПС ООН, яка була передбачена в подальшому як в штаб-квартира для ПМЄС [49].

Спочатку групі планування довелося мати справу з багатьма технічними питаннями на місцях, а також з колегами в поліції БіГ. Адже не існувало жодних шаблонів, процедур, стандартів або механізмів для врегулювання інституційних, оперативних і бюджетних питань, з якими вперше зіштовхнулось Управління з цивільного управління кризою в Брюсселі. Уперше Секретаріат Ради розробляв такі оперативні завдання, як підготовка офіційних рішень про запуск місії за допомогою правових та оперативних текстів, організація набору прикомандированих офіцерів поліції та місцевого персоналу, отримання згоди влади БіГ на співпрацю,

забезпечення правової основи для ПМЄС (відповідно до резолюції РБ ООН 1396), визначення функцій для «подвійного» Високого представника МСПС ООН і Спеціального представника ЄС в Боснії і Герцеговині; набір необхідної кількості понад 500 висококваліфікованих співробітників поліції у межах національного прикомандирування; забезпечення закупівлі обладнання в тісній координації з Комісією та відповідно до фінансового регулювання ЄС, укладання відповідних угод з третіми державами (Канада, Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Туреччина, Україна і Росія), а також забезпечення співробітництва з НАТО / SFOR (пізніше замінений військовою операцією EU-FOR Althea) [75, 49].

Запуск ПМЄС потребував створення нових органів у межах Ради для тіснішого співробітництва з Комісією – Комітету з цивільних аспектів врегулювання криз (Committee for Civilian Aspects of Crisis Management, CIVCOM) і Політичного і безпекового комітету (Political and Security Committee, PSC, відповідального за політичний контроль і стратегічне спрямування операцій ЄБОП). Для розв’язання вище згаданих завдань Управління з цивільного управління кризами тісно співпрацювало з іншими підрозділами Секретаріату Ради, а також з юридичною службою, адміністрацією БіГ і Ситуаційним центром ЄС (European Union Situation Centre, SITCEN). Показово, що новостворений і добре укомплектований Військовий штаб ЄС (200 офіцерів) не виявив бажання допомогти суто цивільній місії, бо це виходило за межі їхніх повноважень [27].

Співпраця з Європейською комісією була надважкою і потребувала прямого контакту між Високим представником СЗБП Х. Соланою та Комісаром із зовнішніх зв’язків ЄС Паттенном. Проблема полягала в тому, що багато з посадових осіб у Комісії сприймали ЄБПО у військовому контексті в межах повноважень Ради, і зовсім не розуміли роль Ради у цивільному аспекті ЄБОП. Багато хто вважав, що ПМЄС була частиною програм Комісії

з верховенства права. Тим не менш, вочевидь тісна співпраця була необхідною і не востаннє тому, що бюджет СЗБП є частиною загального бюджету ЄС, який розробляється Комісією. Деякі посадові особи Комісії стверджували, що місія насправді мала «два ланцюжки»: один – бюджетний – до Комісії та другий – політичний – до Високого представника Солани і Ради. Така точка зору ускладнювала планування і проведення ПМЄС [75].

Для забезпечення правильного планування місії наприкінці вересня 2002 року Високий представник СЗБП Х. Солана відвідав Сараєво, де зустрівся з представниками уряду БіГ, Високим представником / Спеціальним представником ЄС Ешдауном, Спеціальним представником Генерального секретаря ООН Кляйном і Комісаром МСПС / Головою групи планування ПМЄС Фредеріксеном і закликав їх до тіснішої співпраці. Пізніше він узяв участь в офіційному відкритті ПМЄС в січні 2003 року разом з головою Ради, міністром закордонних справ Греції Георгіосом Папандреу і старшими представниками Європейської комісії [43].

Отже, уже на етапі планування ПМЄС стала зрозумілою потреба узгодження і тісної співпраці між усіма інститутами ЄС, що беруть участь у цивільній ЄБОП на всіх етапах підготовки, запуску та проведення місії.

Незважаючи на плідну роботу підготовчої групи, перший рік діяльності ПМЄС характеризувався проблемами технічного характеру (брак обладнання) та відсутністю чіткого планування місії. Фахівці на місцях не отримували чітких вказівок. Так, мандат полягав у «керівництві, контролі та інспекціях процесу створення в республіці професійної багатоетнічної поліцейської служби, що відповідає європейським і кращим міжнародним стандартам і практикам», але розуміння цих стандартів не було закріплене. Крім того, діяльність європейських фахівців на місцях і планування місії значно ускладнювалося специфікою ситуації в БіГ. Украї слабка центральні державні інститути та поділ влад за етнічним принципом робило створення

єдиної поліції надзвичайно складним завданням. Незбалансована роль Верховного представника ООН / Спеціального представника ЄС, наділеного законодавчими повноваженнями та правом скасування рішень місцевої влади, блокувало ініціативність місцевих органів влади [57].

Продовжувалася політико-етнічна поляризація, виявлялися міжетнічна нетерпимість і недовіра. Економічна слабкість республіки супроводжувалася «донорською втомою» з боку іноземних інвесторів, серед них міжнародних фінансових інститутів, оскільки до моменту початку місії процес післявоєнної стабілізації тривав без помітного поліпшення ситуації близько десяти років. Більш того, у місцевих чиновників сформувалося ставлення до міжнародної спільноти (зокрема, до ЄС) або як до «цапа відпущення», відповідального за всі негаразди, або як до союзника у внутрішньополітичній боротьбі за владу [57].

З розгортанням у грудні 2004 р. військової операції «Алтея», у складі якої перебували власні поліцейські сили (integrated police unit), компетенція яких дозволяла вести боротьбу з організованою злочинністю без інформування поліцейської місії і місцевих поліцейських, постала проблема узгодженості дій, розподілу відповідальності і недобросовісної конкуренції між військовою і поліцейською місіями [76]. Однак багато в чому завдяки посередництву і політичному керівництву Верховного представника ООН / Спеціального представника ЄС допомоги Європейської комісії та професіоналізму фахівців на місцях місія поступово досягала конкретних результатів. Співробітники місії були прикомандировані до місцевих поліцейських і чиновників правоохоронних органів з метою сприяти їхній діяльності через здійснення семи програм, спектр діяльності яких був досить широкий.

Програми були спрямовані на створення системи збору інформації, необхідної для припинення злочинної діяльності, на формування структур,

що забезпечують поліцейську підтримку судової системи на загальнодержавному рівні та на рівні територіальних утворень; забезпечували населення можливістю повідомляти про претензії до роботи поліції; допомагали поліцейським силам Боснії і Герцеговини організувати планування бюджетів і забезпечувати ефективність витрачання фінансових ресурсів; розвивали здатність місцевої поліції протистояти масовим заворушенням і зіткненням протиборчих угруповань; сприяли формуванню й ефективній роботі Державної прикордонної служби та Державного агентства з розслідувань і захисту [76].

На завершальному етапі своєї діяльності Місія виконувала такі функції: сприяння розширенню оперативних можливостей і налагодження спільної роботи правоохоронних органів республіки в боротьбі з організованою злочинністю і корупцією; систематична допомога в плануванні та проведенні розслідувань у цій галузі; розвиток можливостей у сфері кримінальних розслідувань; поліпшення взаємодії між поліцією і судовою системою (насамперед, поліцейських з прокурорами), поліцією та тюремною системою; забезпечення належного рівня звітності правоохоронних органів. Важливою функцією місії також є інформування та консультування Спецпредставника ЄС з питань розвитку ситуації в республіці [76].

Враховуючи досвід подолання інституційних проблем, що з ними зіштовхнулася група планування ПМЄС і Секретаріат Ради у 2001–2003 роках, ЄС удосконалював цивільний аспект ЄБОП упродовж усього періоду існування ПМЄС.

Одним з важливих удосконалень, зроблених відповідно до пропозиції Верховного представника СЗБП Х. Солани під час неформального саміту в Гемптон-Корті у жовтні 2005 року, стало створення Цивільного планування й управління можливостями ЄС (Civil Planning and Conduct Capability, CPCC)

на чолі з Командувачем цивільних операцій, Управління зврегулювання криз і планування (Crisis Management and Planning Directorate, CMPD). Це означало, що оперативне проведення цивільних місій покладалося на СРСС, тоді як стратегічне планування місій (цивільних або військових) покладалося на CMPD, яке може мати справу із завданнями горизонтального виміру, більш-менш однаковими як для цивільних, так і для військових операцій [49].

Разом із набуттям досвіду в проведенні цивільних і військових місій та операцій, а також із збільшенням кількості місій ЄС, розширюється також співпраця між різними службами в Секретаріаті Ради, зокрема, і з Військовим штабом ЄС. У цьому контексті регулярне антикризове управління залучає всі зацікавлені сторони у проведенні ЄБОП разом з оновленням процедур – на рівні відносин держав-членів і Комісії та відповідних органів Ради.

Поступово поліпшилася співпраця і між Секретаріатом Ради та відповідними службами Комісії. Обидві сторони усвідомили, що вони потребують один одного, а держави-члени дали зрозуміти, що їх не влаштовують суперечки щодо ЄБОП.

Співробітництво ЄС з ООН також значно поліпшилося після планування ПМЄС. Були встановлені спеціальні контакти з Управлінням з миротворчих операцій ООН, що посилились завдяки створенню Керівного комітету ЄС-ООН, і проявилися у тіснішій співпраці між Секретаріатом Ради й Управлінням з миротворчих операцій ООН на різних рівнях, передусім у БіГ на місцях. Після запровадження ПМЄС, ЄС працює в тісній співпраці з місіями ООН у Демократичній Республіці Конго, Афганістані та Косово [21].

Крім того, було посилено співпрацю на оперативному рівні (хоча і обмежено на політичному рівні) у відносинах між ЄС і НАТО. Після співпраці ПМЄС з НАТО / SFOR в БіГ ЄС започаткував кілька цивільних місій ЄБОП у місцях розташування військових операцій НАТО (Афганістан і Косово).

Участь третіх держав у цивільних місіях ЄБОП була забезпечена завдяки укладанню рамкових угод з відповідними країнами. Центральне управління цивільними місіями ЄБОП здійснюється Командуванням цивільними операціями в Брюсселі, перед яким доповідають усі керівники місій, які, утім, мають автономний статус і забезпечують «місцеве політичне керівництво» – функція, що з'явилася завдяки ПМЄС.

Ідея «подвійного головування», з якою ЄС експериментував з ПМЄС, також була згодом використана: Пітер Фейт в Косово обіймав посади Спеціального представника ЄС і Міжнародного представника. Так само Спеціальні представники ЄС в Афганістані і БіГ зараз є Головами делегацій ЄС у цих державах.

Успішною виявилася практика покладення відповідальності за конкретні проекти на національні контингенти. Наприклад, 70 німецьких співробітників місії за підтримки німецького уряду курирували зміцнення прикордонної поліції. Поступово акцент зміщувався на користь діяльності, що сприяє місцевим правоохоронним органам у боротьбі з організованою злочинністю і корупцією [78].

Поліцейська місія ЄС в БіГ офіційно завершила свій мандат 30 липня 2012 року. Мандат і чисельність місії кілька разів модифікувалися. Максимальна чисельність досягала 540 осіб. До складу місії в різний час входили представники всіх країн-членів ЄС, залучалися фахівці Ісландії, Канади, Норвегії, Росії, Туреччини, України та Швейцарії [76].

Головним досягненням місії нині можна вважати формування стійкої загальнодержавної поліцейської системи, що дозволило почати Процес стабілізації та асоціації, а також переговори про лібералізацію візового режиму між Боснією і Герцеговиною та ЄС [58].

Однак залишаються ще деякі проблеми, пов'язані з цивільним аспектом ЄБОП: повільний і складний процес придбання і розташування

обладнання для місій, брак кадрів для цивільних структур у Європейській службі зовнішньополітичної діяльності (насамперед цивільне планування), а також складний процес заміни цивільного персоналу [57]. Отже, більш ніж через десять років після планування в 2001–2002 роках і проведення ПМЄС у 2002–2012 роках, ЄС все ще потребує поліпшення своєї діяльності в галузі цивільного управління кризами як частини всеосяжної зовнішньої політики ЄС після набуття чинності Лісабонського договору.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕС СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА АСОЦІАЦІЇ ДЛЯ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН

3.1 Передумови і правова основа Процесу стабілізації та асоціації

Процес стабілізації та асоціації (ПСА), започаткований Європейською Комісією у 1999 році [50], має на меті допомогти кожній з країн Західних Балкан виконати відповідні критерії ЄС і, зрештою, стати офіційними кандидатами на членство в ЄС. Єдиним стимулом, який ПСА не передбачав, була чітка обіцянка членства в ЄС.

На Раді в Санта-Марія-да-Фейра у 2000 році Європейський Союз заявив, що країни ПСА є "потенційними кандидатами", що, безперечно, було просуванням у порівнянні з Регіональним підходом, але не проривом, який би йшов до кінця [66]. ПСА була побудована на основі Регіонального підходу ЄС і складається з модифікованих і нових пропозицій країнам Західних Балкан, включаючи посилену лібералізацію торгівлі, покращену фінансову та економічну допомогу, регулярний політичний діалог, співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ і, зокрема, нову, спеціально розроблену категорію договірних відносин: Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА).

Інструменти, що охоплюються УСА, відкриті для всіх країн регіону на рівних умовах. Однак їхня фактична доступність продовжує залежати від дотримання кожною країною загальних і специфічних для неї умов, встановлених Європейським Союзом. Таким чином, обумовленість залишається "клеєм" Процесу стабілізації та асоціації. Хоча підхід до ПСА ґрунтується на спільному наборі політичних та економічних умов, він є достатньо гнучким, щоб дозволити кожній країні рухатися вперед у власному темпі. Механізм щорічного огляду оцінює виконання умов кожною країною. Рекомендації, що містяться у звітах Комісії про прогрес та щорічній оцінці Ради, покликані допомогти країнам-учасникам ПСА зосередити свою увагу

на наступний рік на конкретних пріоритетних сферах. Таким чином, акцент в рамках ПСА робиться на диференціації відповідно до конкретних потреб та ситуації кожної країни, а також на покращенні відносин в рамках всього регіону.

Загребський саміт глав держав і урядів країн-членів ЄС та країн-учасниць ПСА 24 листопада 2000 року поставив крапку в цій програмі, отримавши згоду регіону на відповідний набір цілей і умов [48]. На Саміті ЄС-Західні Балкани, що відбувся 21 червня 2003 року в Салоніках, було визнано, що ПСА залишатиметься основою європейського курсу західнобалканських країн "аж до їхнього майбутнього вступу до ЄС" [48].

Важливо, що було вирішено, що ПСА (і перспективи, які вона пропонує) слугуватиме якорем для реформ на Західних Балканах, так само, як процес вступу до ЄС у Центральній і Східній Європі. З цією метою необхідно посилити і збагатити ПСА елементами процесу розширення, щоб вона була краще підготовлена до нових викликів у міру того, як країни переходять від стабілізації і реконструкції до сталого розвитку, асоціації та інтеграції в європейські структури. У світлі останнього Європейська Рада схвалила Салонікський порядок денний для Західних Балкан – рух до європейської інтеграції [48].

Салонікський порядок денний слугував як підтвердженням умов, розроблених у рамках ПСА, так і переліком сфер, у яких необхідно досягти прогресу: ЄС продовжуватиме тісно співпрацювати з країнами Західних Балкан з метою подальшої консолідації миру та сприяння стабільності, демократії, верховенству права та повазі до прав людини і прав меншин. Недоторканність міжнародних кордонів, мирне вирішення конфліктів і регіональне співробітництво є принципами найвищої важливості. Тероризм, насильство та екстремізм, незалежно від того, чи є вони етнічно, політично або кримінально мотивованими, повинні бути однозначно засуджені. ЄС

підтверджує свою підтримку повної імплементації Резолюції 1244 Ради Безпеки ООН щодо Косова та політики "стандарти передують статусу". На цій основі народ багатоетнічного і демократичного Косова матиме своє місце в Європі. Дейтонські/Паризькі угоди та наступні рішення Ради з виконання Мирного плану, а також Охридські та Белградські угоди є ключовими елементами політики ЄС.

Повне дотримання їх усіма зацікавленими країнами і сторонами є вкрай важливим. Нагадуючи, що всі західнобалканські країни є учасниками Міжнародного кримінального суду, ЄС закликає їх повністю і на ділі підтримувати його роботу і цілісність його статуту згідно з відповідними рішеннями ЄС. ЄС закликає всі зацікавлені країни та сторони до повної співпраці з Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії. Нагадуючи, що повага до міжнародного права є важливим елементом ПСА, ЄС повторює, що повна співпраця з МТКЮ, зокрема щодо передачі до Гааги всіх обвинувачених і повного доступу до документів і свідків, є життєво важливою для подальшого просування до ЄС [48].

Таким чином, Європейський Союз і країни Західних Балкан домовилися про "порядок денний" для процесу підготовки до вступу країн регіону, подібно до того, як "Порядок денний 2000" задав тон країнам, що приєдналися до Європейського Союзу під час п'ятої хвили його розширення. Крім того, Салонікський порядок денний мав на меті подальше зміцнення та підвищення політичної видимості ПСА, зокрема, шляхом започаткування багатостороннього Форуму високого рівня ЄС-Західні Балкани та "Європейських кораблів-партнерів" (на кшталт Партнерства для країн ЦСЄ), а також шляхом просування рішень щодо посилення співпраці у сферах політичного діалогу та Спільної зовнішньої та безпекової політики, парламентської співпраці, підтримки інституційної розбудови, відкриття

програм Співтовариства та регіонального економічного розвитку. Кожен з цих елементів буде детально розглянуто нижче.

Стаття 310 ДФЄС, на основі якої було створено Європейський економічний простір та укладено Європейські угоди (ЄУ) з країнами ЦСЄ, забезпечує правову основу для УСА, які Європейський Союз пропонує країнам Західних Балкан [29]. За змістом УСА також ґрунтуються на існуючих ЄУ, навіть якщо вони включають нові елементи, що враховують специфіку ситуації в західнобалканських країнах [34]. Цього слід було очікувати, враховуючи короткий проміжок часу, який Комісія мала для розробки УСА. У кризових ситуаціях - у контексті Західних Балкан навіть у буквальному сенсі - Європейський Союз традиційно діє консервативно та інстинктивно повертається до існуючого політичного підходу (так звана "поведінка залежності від шляху").

Комісія стверджувала, що укладення УСА стане належною альтернативою УА, які розглядаються як такі, що ведуть до членства в ЄС, та Угодам про партнерство і співробітництво (УСА), які були укладені майже з усіма державами- правонаступницями Радянського Союзу і мають набагато менш амбітні цілі. Як пояснює Девід Фіннемор, причини цього були, по суті, двоякими. По-перше, виклики на Західних Балканах виходили за рамки економічних і політичних перетворень, які протягом останнього десятиліття поставали перед країнами ЦСЄ. Тому було визнано за необхідне створити новий тип відносин, що відповідав би особливим потребам Західних Балкан. По-друге, до весни 1999 року Європейський Союз наближався до реалізації свого найамбітнішого розширення на сьогоднішній день. Перспектива прийняття до ЄС до дванадцяти нових членів протягом наступних кількох років була безпрецедентною. До цього додалося питання про допуск Туреччини до процесу вступу. Зіткнувшись з такою непосильною програмою розширення, не було особливого ентузіазму щодо її подальшого розширення

шляхом надання УСА країнам Західних Балкан, що підвищило б очікування допомоги на етапі, що передує вступу, і заохочувало б подачу заявок на членство. Усвідомлюючи це і боячись викликати занепокоєння серед країн-кандидатів щодо їхньої позиції в процесі розширення, Європейський Союз повинен був уникати будь-яких формулювань, які могли б викликати заперечення і потенційно підірвати зусилля з проведення реформ у цих країнах. Це було визнано в назві ПСА: їхньою метою було не просто об'єднання, а насамперед, принаймні в короткостроковій перспективі, стабілізація.

Результати публікуються у щорічних звітах по країнах, в яких Комісія аналізує відповідність кожної з країн політичним та економічним критеріям Європейського Союзу [26]. Якщо Комісія вважає, що країна досягла достатнього прогресу в процесі внутрішніх реформ, вона починає, за згодою Ради, проводити дослідження щодо доцільності початку переговорів про укладення Угоди про ПСА. Після завершення цього так званого "техніко-економічного обґрунтування" і позитивної оцінки Радою того, що країна Західних Балкан дійсно досягла достатнього прогресу у виконанні умов ПСА і що вона здатна вести переговори і виконувати далекосяжні політичні та економічні зобов'язання в рамках ПСА, Комісія подає офіційну пропозицію щодо переговорних директив для укладення відповідної ПСА. Якщо Рада ухвалює таку пропозицію, переговори проводяться Комісією за погодженням зі спеціальним комітетом, створеним Радою з цією метою. ПСА, як і Угоди про асоціацію, є змішаними угодами. Отже, для набуття чинності вони потребують схвалення Ради (у формі рішення Ради), згоди Європейського Парламенту, а також ратифікації всіма державами-членами ЄС та зацікавленою державою, що не є членом ЄС. В очікуванні повної ратифікації Угоди про асоціацію її торговельні положення можуть бути чинні на підставі тимчасових угод.

Угоди про асоціацію з Македонією (підписана 9 квітня 2001 року) та Хорватією (підписана 29 жовтня 2001 року) [30]. Ратифікація в Македонії та Хорватії відбулася невдовзі після підписання угод (12 квітня 2001 року та 5 грудня 2001 року відповідно). Європейський Парламент також швидко надав свою згоду на ратифікацію угод (3 травня 2001 року та 12 грудня 2001 року відповідно). В очікуванні повної ратифікації обох угод про асоціацію торговельні положення вже набули чинності на підставі тимчасових угод.

Після ратифікації п'ятнадцятьма державами-членами Європейського Союзу, які на той час все ще були членами ЄС, 1 квітня 2004 року набула чинності Угода про асоціацію між Македонією та Боснією і Герцеговиною. Хоча більшість держав-членів також ратифікували Угоду про асоціацію з Хорватією у звичайні строки, Нідерланди, Велика Британія та Італія тривалий час утримувалися від ратифікації угоди через своє негативне сприйняття готовності Хорватії співпрацювати з МТКЮ [30].

Як і змішані угоди, Угоди про асоціацію відкриті для національного тлумачення, але це піднімає питання про те, чи варто окремим державам-членам зберігати повноваження висувати політичні умови до кандидатів на укладення Угоди про асоціацію в односторонньому порядку та ще й на такому пізньому етапі. Такі дії підривають повноваження Комісії оцінювати виконання ключових умов асоціації та блокують зусилля Союзу щодо формування спільної політики залучення асоційованих членів. У другій половині 2004 року, коли стало зрозуміло, що співпраця з МТБЮ стане жорсткою умовою для початку переговорів про вступ Хорватії до Європейського Союзу [37], обструкціоністська трійка припинила протидіяти ратифікації Угоди про асоціацію. Завдяки цьому можна було також розпочати переговори про підписання Протоколу про розширення Угоди про асоціацію з Хорватією, щоб врахувати вступ до Європейського Союзу десяти нових держав-членів 1 травня 2004 року. Протокол було підписано 21 грудня

2004 року [37]. Завдяки Протоколу про розширення нові держави-члени стали сторонами УСА. Угода про асоціацію з Хорватією набула чинності 1 лютого 2005 року.

3.2 Особливості застосування Процесу стабілізації та асоціації для країн Західних Балкан

Албанія На основі позитивної оцінки політичної стабільності та прогресу в проведенні реформ, 31 січня 2003 року Комісія розпочала переговори про укладення УСА з Албанією, але незабаром переговори зайшли в глухий кут. Це значною мірою було пов'язано з твердим переконанням Комісії, що Албанія не демонструє великої рішучості у боротьбі з організованою злочинністю, усіма видами "торгівлі людьми", відмиванням грошей та корупцією [32]. Загальні вибори 3 липня 2005 року широко розглядалися як важливий тест на демократичність країни та умова для відновлення переговорів про УСА.

У своєму Звіті про прогрес від 9 листопада 2005 року Комісія проклала шлях до завершення переговорів про УСА. Вважаючи, що політична ситуація в країні покращилася, здається, що Комісія надала перевагу політичній доцільності над занепокоєнням щодо вбивства трьох осіб під час виборчого насильства, заявою ОБСЄ про те, що вибори лише частково відповідали демократичним нормам, та політичним поверненням, яке було безпрецедентним навіть у світі балканської політики, де обертаються двері. Салі Беріша - колишній президент (і особистий лікар покійного сталінського лідера Албанії Енвера Ходжі), який був змушений піти у відставку в 1997 році, коли шахрайські фінансові піраміди спричинили громадянські заворушення, і його новостворений уряд Демократичної партії мали переконати Комісію в щирості своїх обіцянок щодо прискорення реформ і боротьби з організованою злочинністю та корупцією, а також вирішення

питань власності та покращення роботи митної адміністрації. Сам Президент Європейської Комісії Баррозу оголосив про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію 18 лютого 2006 року. Угоду про асоціацію з Албанією було підписано 12 червня 2006 року [32]. До повної ратифікації Угоди про асоціацію торговельні та пов'язані з торгівлею положення угоди набули чинності 1 грудня 2006 року після повної ратифікації Тимчасової угоди. Згідно зі статтею 56 Тимчасової угоди, дію статей 3-14 Угоди про торгівлю, комерційне та економічне співробітництво 1992 року було призупинено. Угода про торговельне, комерційне та економічне співробітництво буде повністю замінена після набуття чинності Угодою про асоціацію з Албанією.

Боснія і Герцеговина. Значне завершення так званої "Дорожньої карти" для Боснії і Герцеговини та створення першого обраного уряду на чотирирічний термін були відзначені Комісією початком підготовки техніко-економічного обґрунтування в червні 2003 року [27]. Це обґрунтування було ухвалене 18 листопада 2003 року. Тим не менш, у своєму Третньому річному звіті щодо ПСА Комісія визначила шістнадцять нових пріоритетів, щодо яких вона вимагала подальших політичних та економічних реформ і прогресу в 2004 році, щоб перетворити країну на самодостатню державу, засновану на принципах верховенства права, до того, як розпочнеться розгляд питань щодо укладення Угоди про асоціацію [27].

Зокрема, співпраця з МТБЮ була визнана менш ніж задовільною. У Федерації Боснії і Герцеговини були відзначені серйозні недоліки з боку боснійських хорватів. Республіка Сербська була звільнена за те, що не змогла знайти або заарештувати жодного обвинуваченого втікача. Після хвилі екстрадицій як боснійських сербів, так і мусульман, обвинувачених МТКЮ в перші три місяці 2005 року, Європейський комісар з питань розширення оголосив, що Боснія і Герцеговина може розпочати переговори про укладення Угоди щодо безпеки до кінця 2005 року за умови, що співпраця з

МТКЮ буде продовжуватися і призведе до "повного співробітництва" [57]. Незважаючи на те, що двоє найбільш розшукуваних обвинувачених боснійських сербів, Радован Караджич і Ратко Младич, все ще перебували на волі - як повідомляється, завдяки добре організованій системі підтримки⁶⁹ - 21 жовтня 2005 року Комісія все ж таки рекомендувала розпочати переговори з Боснією і Герцеговиною про Угоду про примирення і представила проект переговорних директив для прийняття Радою [54]. Цей крок широко розглядався як винагорода за важкі домовленості, досягнуті між Федерацією та Республікою Сербською щодо військової та поліцейської реформ. Переговори про ПСА були офіційно розпочаті 25 листопада 2005 року, того ж тижня, коли світ відзначав десяту річницю підписання Дейтонської угоди. Боснії і Герцеговині знадобився один рік, щоб обговорити умови Угоди про ПСА з Європейським Союзом. Але через постійні проблеми, пов'язані з імплементацією угоди про реформування поліції, реструктуризацією сектору суспільного мовлення та створенням єдиного економічного простору, Європейська Комісія вирішила відкласти формальний фінальний раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію доти, доки не будуть виконані всі ці критерії.

Сербія та Чорногорія. Внутрішні суперечки навколо схвалення Плану дій щодо внутрішнього ринку та торгівлі Державною асамблеєю Сербії та Чорногорії призвели до того, що Комісія призупинила техніко-економічне обґрунтування укладення Угоди про асоціацію з цим державним союзом. Лише повна підтримка політичними лідерами Сербії та Чорногорії так званого "двоколійного" підходу Європейського Союзу дозволила відновити роботу над техніко-економічним обґрунтуванням у жовтні 2004 року. Двовекторний підхід до переговорів щодо Угоди про асоціацію означав, що Європейський Союз мав справу з двома республіками щодо політик, які вони проводили окремо, зокрема, торговельної, економічної та галузевої політики,

в той час як він продовжував працювати з державним союзом, де він був компетентним органом, наприклад, у сфері міжнародних політичних зобов'язань та прав людини, включаючи співробітництво з МТКЮ. Що стосується останнього, то державний союз перебував під величезним тиском з боку Генерального секретаря Європейського Союзу з прав людини та Комісії з вимогою видати передбачуваних воєнних злочинців, щоб завершити роботу над техніко-економічним обґрунтуванням 12 квітня 2005 року. В результаті влада зробила серйозний крок вперед у співпраці з МТКЮ, "заарештувавши" півдюжини підозрюваних, які, як вважалося, переховувалися в Сербії протягом перших трьох місяців 2005 року [36]. Ця зміна ставлення Белграда була винагороджена Комісією ухваленням техніко-економічного обґрунтування 12 квітня 2005 року.

3 жовтня 2005 року Рада з загальних питань надала Комісії мандат на проведення переговорів щодо Угоди про асоціацію з Сербією і Чорногорією. Відкриття переговорів Єврокомісаром Оллі Реном у Белграді 10 жовтня 2005 року ознаменувало п'яту річницю демократичного повстання, в результаті якого Слободана Мілошевича було усунуто з президентського крісла. З цієї нагоди Рен попередив, що завершення переговорів щодо Угоди про примирення стане можливим лише за умови передачі Караджича і Младича Гаазькому трибуналу [78].

Однак після того, як у лютому 2006 року Головний обвинувач МТБЮ заявив Бі-Бі-Сі, що генерал Младич перебуває в "безпосередній близькості" від белградської влади - заява, яка спровокувала шквал повідомлень у засобах масової інформації, які спочатку стверджували, а згодом заперечували, що Младича захопили в полон, - Європейський Союз став жорсткішим у своєму тоні [78]. Хоча у Висновках Ради ЄС від 27 лютого 2006 року чорне не було викладено на біле, повідомлялося, що ЄС дав Сербії та Чорногорії місячний термін, щоб відправити Младича до Гааги, інакше переговори щодо Угоди

про примирення були б зірвані. 78 Хоча після смерті Слободана Мілошевича 11 березня 2006 року Белград зазнав посиленого тиску з боку МТБЮ та Європейського Союзу з метою затримання Младича, суперечки щодо обставин смерті та поховання колишнього президента ускладнили зусилля влади щодо передачі генерала часів війни до Гааги [66].

Непрямо це визнала Головний обвинувач МТКЮ, коли позитивно оцінила в Брюсселі співпрацю Сербії та Чорногорії з Трибуналом. Відповідно, 5 квітня 2006 року Європейський Союз відкрив політичний раунд переговорів з Сербією та Чорногорією щодо Угоди про вільну торгівлю, водночас продовживши тиск на Белград на один місяць. Оскільки Белград також не зміг дотриматися нового терміну, Рада підтримала рішення Комісії скасувати раунд переговорів щодо Угоди про вільну торгівлю, запланований на 11 травня, відповідно до її висновків від 3 жовтня 2005 року та 27 лютого 2006 року [33]. Паралельно з цим Європейський Союз заявив, що готовий прийняти будь-який результат референдуму про незалежність, запланованого Чорногорією на 21 травня 2006 року - чи то незалежність, чи то федерація з Сербією - за умови, що голосування буде "легітимним", тобто, що буде подолано 50-відсотковий поріг для участі і 55-відсотковий поріг для затвердження результатів [80].

21 травня 55,5% більшості чорногорських виборців висловилися за незалежність на загальнонаціональному референдумі, який було визнано вільним і чесним. На спеціальному засіданні 3 червня парламент у Подгориці прийняв декларацію про незалежність Республіки Чорногорія. 5 червня парламент у Белграді оголосив Республіку Сербія правонаступницею державного союзу і надав усім державним установам сорок п'ять днів для завершення процесу відокремлення. 12 червня Рада Європейського Союзу визнала, що парламентські акти були прийняті відповідно до домовленостей і процедур, передбачених Белградською угодою і статтею 60 Конституційної

хартії, і вирішила розвивати двосторонні відносини з новою суверенною і незалежною Республікою Чорногорія.⁸³ Голосування за незалежність у Чорногорії вимагало від Європейського Союзу повністю припинити переговори про Угоду про асоціацію з двома республіками. На практиці це не виявилось проблемою, оскільки "двоколіїний" підхід став стандартним методом роботи Комісії. Комісія подала на затвердження Ради новий проект переговорних директив для Чорногорії і, як держава- правонаступниця державного союзу, внесла зміни до переговорних директив для Сербії [87]. 17 липня Рада з загальних питань натякнула, що вона схвалить рекомендацію Комісії продовжити окремі переговори щодо УСА з Чорногорією та Сербією. 24 липня Рада з питань юстиції та внутрішніх справ ухвалила рішення, що уповноважують Комісію вести переговори щодо УСА з Чорногорією. Водночас Рада внесла зміни до переговорних директив щодо укладення УСА з Сербією.

Ці рішення не мають жодних наслідків для рішення Комісії від 3 травня 2006 року заморозити переговори щодо УСА доти, доки Сербія не виконає своїх зобов'язань щодо повного співробітництва з МТБЮ. Однак, прийняття цієї поправки дозволить Комісії відновити переговори, як тільки зобов'язання будуть виконані. З цією метою в липні 2006 року Сербія представила Європейському Союзу новий план дій, включаючи шляхи і засоби для арешту і екстрадиції Ратко Младича. Однак реакція на те, чи може Європейський Союз схвалити Угоду про партнерство та співробітництво з Сербією, якщо план дій буде повністю виконаний, розділилася. Деякі держави-члени ЄС, такі як Нідерланди, вимагали фактичного арешту головного втікача [61].

Будучи двома незалежними країнами, Сербія і Чорногорія зараз перебувають у різних позиціях щодо встановлення тісніших зв'язків з Європейським Союзом: не з точки зору співпраці з МТБЮ, а тому, що республіки мають досить різні економіки. Якщо економіка Сербії базується

на виробництві, промисловості та сільському господарстві, а її внутрішній ринок потребує певного захисту, то економіка Чорногорії є досить відкритою і базується переважно на послугах. За логікою речей, Чорногорія повинна бути в кращому становищі, ніж Сербія, щоб досягти швидкого прогресу на шляху до тісніших відносин з Європейським Союзом.

Косово. Європейська перспектива Західних Балкан, як зазначено в Загребській декларації від листопада 2000 року, відкрита і для Косово [48]. Однак, до остаточного врегулювання його правового статусу [48]. Косово під управлінням ООН (як визначено в резолюції Ради Безпеки ООН 1244 (1999)) не могло брати участь у ПСА як повноправний член. Щоб гарантувати, що МООНК дотримуватиметься сумісних з ЄС практик у процесі політичних, економічних і секторальних реформ, МООНК і Європейська Комісія погодилися, що потрібен інструмент для моніторингу та управління цим процесом. Було визнано, що для Косова буде вигідно дотримуватися методології та змісту ПДСР і таким чином уникнути ізоляції від шляху сумісного з ЄС переходу та розвитку решти регіону. З цією метою 6 листопада 2002 року Комісія започаткувала так званий "Механізм відстеження процесу стабілізації та асоціації" [35], який має на меті допомогти владі Косова підготуватися до посилення відносин у сфері формування політики в рамках процесу стабілізації та асоціації ЄС [35]. Він відстежує прогрес, досягнутий у впровадженні Європейського партнерства, і надає політичні консультації з питань розбудови сумісної з ЄС інституційної, законодавчої, економічної та соціальної бази. Таким чином, Косово отримує вигоди від усіх елементів ПСА, за винятком можливості встановлення договірних відносин з Європейським Союзом. Однак, залежно від результатів процесу визначення статусу, Косово може з часом вступити у відповідні договірні відносини з Європейським Союзом.

Основна увага Європейського Союзу була зосереджена на покращенні розбудови потенціалу через регулярну співпрацю та спільні ініціативи з низкою галузевих міністерств, зокрема з Міністерством фінансів та економіки і Міністерством торгівлі та промисловості. Разом з цими міністерствами, підрозділ ЄС в МООНК вів переговори про вільну торгівлю та сприяв залученню Косова до низки регіональних та ширших європейських ініціатив, таких як Договір про Енергетичне співтовариство, Південно-Східноєвропейська транспортна обсерваторія, Європейський спільний авіаційний простір та Європейська хартія малих підприємств.

Угоди про ПСА, які вже набули чинності, встановлюють різні принципи, яких сторони зобов'язуються дотримуватися. Преамбула та стаття 1(2) обох угод описують цілі нових асоціацій: створення належних рамок для політичного діалогу між асоційованим членом та Європейським Союзом, наближення законодавства асоційованого члена до законодавства Європейського Союзу, розвиток клімату, сприятливого для зростання торгівлі та інвестицій, перехід економіки асоційованого члена до ринкової економіки, підтримка ЄС реформ та регіонального співробітництва в усіх сферах, охоплених УСА. З цією метою обидві УСА підтверджують у майже ідентичних положеннях, що укладення та імплементація угод відбувається в рамках Висновків Ради від 29 квітня 1997 року і що вони ґрунтуються на індивідуальних перевагах відповідного партнера по ПСА (ст. 3). Застереження про обумовленість, що міститься у статті 2 УСА, включає такі "суттєві елементи", як На відміну від УСА, "повага до принципів міжнародного права та верховенства права" також згадується серед загальних принципів УСА [35].

Хоча регіональне співробітництво заохочувалося між країнами, які підписали Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, воно ніколи не було відмінною рисою їхніх об'єднань. У випадку ПСА регіональне

співробітництво розглядається як ключовий фактор стабілізації на Західних Балканах і є чіткою умовою вступу країн регіону до Європейського Союзу (ст. 3). Як би важко не було забезпечити виконання цієї додаткової умови, Комісія підкреслила її важливість у своєму першому річному звіті про ПСА: "Інтеграція з ЄС можлива лише в тому випадку, якщо майбутні члени зможуть продемонструвати, що вони хочуть і можуть взаємодіяти зі своїми сусідами так само, як це роблять держави-члени ЄС".

У статті 4 підписанти УСА зобов'язуються "продовжувати і розвивати співробітництво і добросусідські відносини з іншими країнами регіону". Угоди про ПСА прямо посилаються на такі відносини, що охоплюють рух людей, товарів, капіталу та послуг, а також розробку проектів, що становлять спільний інтерес. В Угоді про асоціацію з Хорватією наводяться конкретні приклади: "повернення біженців та боротьба з організованою злочинністю, корупцією, відмиванням грошей, нелегальною міграцією та торгівлею людьми". Очікується, що для досягнення регіональної співпраці з цих питань країни-учасниці УСА укладуть між собою відповідні конвенції. Підписанти УСА також зобов'язані брати участь у регіональному співробітництві з іншими країнами, на які поширюється дія УСА (ст. 13). [35].

Політичний діалог, що ведеться в рамках багатостороннього формату (ст. 7 і 8), також покликаний сприяти розвитку регіонального співробітництва та добросусідських відносин. Фактично, ці положення кодифікують процес розповсюдження, який вже відбувався в Південно-Східній Європі. Окрім матриці двосторонніх угод про вільну торгівлю, було розроблено цілу низку регіональних ініціатив для політичного діалогу [35].

Наближення законодавства асоційованого члена до законодавства Європейського Союзу є ще одним важливим аспектом УСА з точки зору перспективи майбутньої інтеграції. Існуючі УСА визначають правила внутрішнього ринку як пріоритети для наближення законодавства Македонії

та Хорватії. Зосередження уваги на праві внутрішнього ринку несе в собі ризик незбалансованості процесу наближення, залишаючи поза увагою інші важливі сфери, такі як соціальна чи екологічна політика. Тим не менш, це важливий компонент УСА, який по суті поширює на Західні Балкани власну філософію Європейського Союзу, згідно з якою прийняття жорстких економічних стандартів, заснованих на вільній ринковій економіці, є шляхом до національного та регіонального миру, стабільності та зростання, і що така інтеграція слугує взаємним інтересам усіх зацікавлених країн. Угода про асоціацію з Хорватією заявляє, що процес наближення законодавства буде повністю завершено протягом шести років з моменту набуття чинності Угодою (статті 5 та 69), тобто до 1 лютого 2011 року. У випадку Македонії наближення відбуватиметься протягом десяти років, розділених на два послідовних етапи (ст. 5 і 68) [37].

На першому етапі імплементації УСА Македонія (до 9 квітня 2009 року) наближення охоплюватиме фундаментальні елементи асвіс внутрішнього ринку та інші сфери, пов'язані з торгівлею. Це включає законодавство про конкуренцію, право інтелектуальної власності, стандарти та сертифікацію, законодавство про державні закупівлі та законодавство про захист даних. Під час другого етапу (до 9 квітня 2014 року) будуть охоплені решта елементів законодавства. Обґрунтування більш коротких часових рамок та відсутності етапів в Угоді про асоціацію Хорватії відображає переконання держав-членів Європейського Союзу в тому, що Хорватія знаходиться в кращому становищі, як в економічному, так і в політичному плані, для виконання своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію. Повна імплементація Угоди про асоціацію допоможе країнам Західних Балкан у їхній підготовці до членства в ЄС. У цьому їм допомагає Європейська Комісія, надаючи технічні консультації та фінансову допомогу.

Як всеохоплююча стратегія, що охоплює кілька країн, ПСА зобов'язує Європейський Союз надавати не лише політичну, але й фінансову та технічну підтримку шістьом країнам Західних Балкан. З 2000 по 2006 рік програма CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization) була основним фінансовим інструментом Співтовариства для регіону Західних Балкан і підтримувала заходи, що здійснювалися в рамках ПСА та Угод про партнерство і співробітництво. Вона замінила програми OBNOVA та PHARE [69] і створила єдину правову базу для допомоги ЄС країнам регіону.

Крім того, спеціальне Європейське агентство з реконструкції (EAR) було уповноважене здійснювати на місцевому рівні адміністрування допомоги, що надається Європейським Союзом Косово, Македонії, Сербії і Чорногорії. Відповідно до уніфікованих процедур CARDS, які почали діяти в повному обсязі в 2002 році, Комісія розробила багаторічні стратегії для країн, а також регіональну стратегію у співпраці з західнобалканськими країнами, державами-членами ЄС, іншими донорами та, наскільки це можливо, представниками громадянського суспільства. Ці стратегічні документи лягли в основу щорічних програм для кожної з відповідних країн. У рамках програми CARDS було погоджено бюджет у розмірі 4,65 млрд. євро на період 2000-2006 рр.

Однак, остаточний обсяг фінансування програми CARDS за цей період був ближчим до 5,13 млрд. євро (або навіть 5,385 млрд. євро, якщо врахувати фінансування Хорватії протягом її першого періоду підготовки до вступу). Для досягнення своєї мети - сприяння ПСА - допомога CARDS фінансувала інвестиції, інституційну розбудову та інші програми у чотирьох основних сферах: (i) реконструкція, демократична стабілізація, примирення та повернення біженців; (ii) інституційний та законодавчий розвиток, включаючи наближення національного законодавства до норм ЄС для

підтримки демократії та верховенства права, прав людини, громадянського суспільства та засобів масової інформації, а також функціонування вільної ринкової економіки; (iii) сталий економічний та соціальний розвиток, включаючи структурну реформу; та (iv) сприяння тіснішим відносинам та регіональному співробітництву між країнами-учасницями ПСА, а також між країнами-учасницями ПСА, країнами-членами ЄС, країнами-кандидатами на вступ (Болгарією та Румунією), а також кандидатом на вступ до ЄС, країною Туреччина [74]. В одному регіональному стратегічному документі та низці стратегічних документів для окремих країн Європейський Союз визначив свої пріоритети щодо впровадження ПСА та юридично обов'язкових двосторонніх угод між Союзом та кожним асоційованим членом. Комісія визначила стратегічні документи як ключові інструменти для інтеграції запобігання конфліктам у програмування своєї співпраці у сфері розвитку.

Таким чином, вони доповнюють політичний діалог, підкріплений щорічними оглядами ПСА. Під час підготовки розділу політичного аналізу стратегічних документів систематично перевіряються фактори ризику. Для цього Комісія використовує індикатори, розроблені для так званого "контрольного списку першопричин конфлікту". У цьому списку розглядаються такі питання, як баланс політичної та економічної влади, контроль над силами безпеки, етнічний склад уряду в етнічно розділених країнах, ситуація з правами людини, рівень організованої злочинності, потенційна деградація природних ресурсів, рівень корупції і т.д.

На основі такого аналізу конфлікту увага звертається на заходи, спрямовані на запобігання конфліктам, на які має бути спрямована зовнішня допомога. Програма допомоги CARDS Західним Балканам: Регіональний стратегічний документ на 2002-2006 роки" був прийнятий Комісією 22 жовтня 2001 року і забезпечив стратегічні рамки для програмування регіонального пакету програми КАРДС на період 2002-2006 років. Близько

10 відсотків наявного бюджету КАРДС мало бути спрямовано на підвищення рівня регіонального співробітництва між країнами Західних Балкан. Регіональний стратегічний документ виділив кошти на підтримку в чотирьох пріоритетних сферах: (i) інтегроване управління кордонами для боротьби з транскордонною злочинністю, сприяння транскордонній торгівлі та стабілізації самих прикордонних регіонів; (ii) розбудова інституційної спроможності для підвищення обізнаності про політику і закони ЄС, до яких регіон має дедалі більше наближатися; (iii) демократична стабілізація для закріплення досягнень у сфері демократії та залучення громадянського суспільства до розвитку регіону; (iv) інтеграція регіональної транспортної, енергетичної та екологічної інфраструктури у ширші європейські мережі. Ці сфери були обрані через їхній внесок у регіональне співробітництво або тому, що підтримка може бути найкраще надана на регіональному рівні. Так звана "багаторічна індикативна програма", що додається до Регіонального стратегічного документу, забезпечує стратегічне керівництво для реалізації регіональної допомоги CARDS. Регіональні фінансові асигнування CARDS на 2005-2006 рр. становили 85 млн. євро [79].

Стратегічні документи по країнах були прийняті для забезпечення стратегічних рамок, в яких допомога ЄС надаватиметься кожній країні протягом 2000-2006 років. У кожному стратегічному документі для кожної країни визначено цілі співпраці, політичні заходи реагування та пріоритетні сфери співробітництва на основі ретельної оцінки політичного порядку денного, політичної та соціально-економічної ситуації в країні-партнері. У багаторічній індикативній програмі, що додається до стратегічного документу для кожної країни, більш детально викладено реакцію ЄС, висвітлено програмні цілі, очікувані результати та умови у пріоритетних сферах співробітництва.

Неефективне управління в поєднанні з організованою злочинністю, корупцією та контрабандою є найсерйознішою перешкодою для швидкого поліпшення ситуації в більшості західнобалканських країн. У цьому контексті, беручи до уваги цілі ПСА, варто зазначити, що допомога ЄС країнам-партнерам у рамках програми CARDS була зосереджена на сталому поверненні біженців і переміщених осіб, повній інтеграції етнічних меншин у суспільство, демократичній стабілізації, розбудові адміністративного потенціалу, ефективній і підзвітній правовій системі, економічному і соціальному розвитку, охороні навколишнього середовища і природних ресурсів, а також правосудді і внутрішніх справах. Основними бенефіціарами допомоги CARDS були центральні урядові установи, але регіональні та місцеві органи влади, соціальні партнери, кооперативи, асоціації та неурядові організації також мали право подавати заявки.¹²⁵ У минулому останні виявилися особливо важливими, оскільки це створює можливість прямої, "децентралізованої" форми співпраці, яку можна підтримувати, навіть якщо центральний уряд держави не відповідає умовам, встановленим Європейським Союзом для отримання офіційної допомоги від Співтовариства [52].

Політична обумовленість була прямо включена до статті 5 Регламенту Ради (ЄС) № 2666/2000 про КАРДС: Повага до принципів демократії та верховенства права, а також до прав людини і меншин та основних свобод є важливим елементом застосування цього Регламенту та передумовою для отримання допомоги Співтовариства. Якщо ці принципи не дотримуються, Рада, діючи кваліфікованою більшістю за пропозицією Комісії, може вжити відповідних заходів. Допомога Співтовариства також підлягає умовам, визначеним Радою у її Висновках від 29 квітня 1997 року, зокрема, щодо зобов'язань одержувачів здійснювати демократичні, економічні та інституційні реформи.

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ З ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

4.1. Спецкурс та його призначення в закладах середньої освіти. Структура спецкурсу та методичні рекомендації

Четвертий розділ магістерського дослідження «Методичні рекомендації до впровадження спецкурсу з європейської інтеграції» присвячений поясненню та удосконаленню вже наявних методик розробки та вмінь застосування спецкурсів у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Сьогодні, коли з'явилося багато профільних класів та спецшкіл автоматично виникла потреба у запровадженні спецкурсів, які стосуються різних навчальних предметів, чи то математичного чи гуманітарного спрямування. Спецкурси почали настільки широко застосовуватись у навчальних закладах освіти, що стали однією з популярних форм організації навчання.

Включення спецкурсів у навчальні плани ЗЗСО стало подальшим розвитком основоположних ідей ЗЗСО нашого часу. Адже введення спецкурсів з різних навчальних предметів почало сприяти ефективності навчального процесу, в ході якого формується розумові та аналітичні здібності.

Значення спецкурсів є багатовекторним, наприклад, поглиблювати та розширювати знання учнів, шляхом залучення їх до науки, а також формувати стійкий пізнавальний інтерес до того чи іншого предмету та спрямовувати до свідомої профорієнтації та психологічної, практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Методично правильно розроблені спецкурси значно поглиблюють окремі теоретичні розділи предметів ЗЗСО. Адже успішне вирішення

навчальних завдань, не є можливим лише на уроках. До успішних результатів може привести лише використання різних форм освітньої діяльності, до числа яких і належать спецкурси, які дозволяють вирішувати окремі завдання ЗЗСО, не порушуючи єдності:

- забезпечення всебічного розвитку особистості з урахуванням індивідуальних особливостей учнів;
- задоволення та розвиток індивідуальних інтересів та схильностей школярів;
- досягнення більш високого рівня підготовки з окремих предметів, завдяки використанню наукового потенціалу;
- підготовка учнів до свідомого і обґрунтованого вибору професії.

Важливим моментом використання спецкурсу є його форма та метод запровадження. Але потрібно пам'ятати, що не залежно від форми та методу, спецкурс повинен будуватися так, щоб бути цікавим для учнів.

До основних форм проведення спецкурсу є виклад ключових питань даного спецкурсу учителем (лекція, семінар, співбесіда (дискусія) тощо.) Але враховуючи це вчителю не слід надавати перевагу одній формі викладу навчального матеріалу. Вчитель повинен використовувати та надавати знання у комплексі форм та методів [84].

Важливе місце в спецкурсах повинна мати самостійна робота учнів. Тому рекомендовано час від часу застосовувати такі форми роботи, як семінари-дискусії, читання навчальної та науково-популярної літератури, виконання творчих завдань тощо. Проводити заняття можна з поділом навчального матеріалу на дві частини: перша – вивчення нового матеріалу за допомогою вчителя, друга – самостійна робота учнів (може бути як робота над теорією, так і виконання практичних завдань) [84]. Ця форма викладання спецкурсу допоможе здобувачам освіти у майбутньому пристосуватися до

форм навчання в закладах вищої освіти.

Також у процесі проведення занять зі спецкурсу необхідно систематично використовувати також такі традиційні методи навчання: словесні, наочні, практичні. Спецкурс за своєю природою має на меті, застосування наукового потенціалу, систематичного використання дослідницьких методів пізнання. За допомогою цього методу учні усвідомлюють значення досліджуваної проблеми, користуються методами, поняттями для її вирішення. Також паралельно використовують такі методи як абстрагування, аналіз, синтез.

А от за посилення наукового змісту відповідає безпосередньо дослідницький метод, застосування якого сприяє формуванню учнів цілого ряду рис справжнього дослідника (цілеспрямованість, самостійність, дисциплінованість, активність тощо).

Організація та методика проведення спецкурсів повинна бути природною, але в той час і відрізнятися від традиційних уроків, застосуванням та вирішенням наукових проблеми. До числа провідних принципів належать:

- принцип науковості (знання, які повідомляє вчитель, та які опановують учні на будь-якому рівні навчання повинні бути науковими, перевірені наукою та практикою).
- принцип систематичності та послідовності (учні повинні опановувати науковими вміннями і навичками у певному порядку. Послідовність передбачає логічну обґрунтованість вивчення наступних розділів за попередніми);
- принципи свідомості та активності (свідомість навчання передбачає розуміння учнями сенсу, засвоєваних знань, умінь та навичок, а також чітке уявлення ними цілей і значень навчальної діяльності. Активність проявляється в ініціативності та у високому

ступені самостійності учнів).

- принцип наочності (цей принцип полягає у єдності чуттєвого та логічного рівнів. Наочність забезпечує зв'язок між конкретним та абстрактним;
- принцип зв'язку навчання зі життям (передбачає показ практичного та суспільного значення досліджуваного матеріалу) [84].

Важливе місце при введенні спецкурсу у ЗЗСО є роль вступної лекції. У ній не тільки розглядають питання мети та завдань, а й дають огляд літератури з основної проблематики курсу, характеристику основних напрямків, концепцій, що визначають його наукове та навчальне значення.

Під час викладу матеріалу спецкурсу важливо висвітлювати новітні досягнення та актуальні завдання науки. Вчитель повинен детально розкривати ті розділи і питання, які мають найбільший науковий інтерес і є актуальними або слабо висвітленими у науковій літературі. Сам спецкурс висвітлює не тільки минуле, а й перспективи розвитку науки, та вказує і характеризує її невирішені проблеми.

Вчитель, насамперед, повинен спираючись на власний досвід охарактеризувати процес наукового дослідження, розкрити методику наукової роботи, проблеми інформаційного пошуку, техніку наукового дослідження. Саме на спецкурсі, як правило, учням прищеплюється смак до наукової роботи, прагнення активно брати участь в науковій діяльності [92].

Керівник спецкурсу повинен враховувати попередню теоретичну та практичну підготовку здобувачів загальної середньої освіти, оскільки спецкурси проводять переважно у старших класах [84]. Це полегшує завдання педагога, який може успішно спиратися на раніше засвоєні студентами знання при розгляді окремих проблем спецкурсу; таким чином можна скоротити час на вивчення вже відомих легких питань та приділити більше уваги складним.

Отже, науковий рівень спецкурсу повинен бути вище, ніж загальна підготовка учнів. Високий рівень занять зі спецкурсу досягається не тільки теоретичним чи методологічним аспектам, а й уважним підбором фактичного матеріалу, а також відповідною структурою, чітким визначенням спецкурсу серед інших предметів. Дана форма організації навчання сприяє формуванню у школяра саме самостійності, вміння аналізувати, обговорювати, розвивати мислення та творчі здібності.

Заняття зі спецкурсів мають на меті поглиблення загальноосвітніх знань, а також розвиток різнобічних інтересів та здібностей учнів. Заняття можуть проводитися як за програмами, розробленими Міністерством освіти та науки України, так і за авторськими програмами.

Важливим документом з ведення спецкурсів є положення, яке містить основні вимоги до їх запровадження. Насамперед, чергу вчитель під час створення програми курсу повинен чітко дотримуватись і спиратися на положення. У цьому документі йдеться про мету запровадження спецкурсів, як апробацію нового змісту та форм організації навчального процесу з урахуванням батьківських та учнівських потреб.

Важливою ланкою є прописані конкретні завдання. Насамперед, предметні, як розширення знань учнів з того чи іншого навчального предмету. Ведення спецкурсів здійснюється за рахунок шкільних годин як обов'язкового предмету за вибором.

Вчитель який веде спецкурс, повинен мати програму, яка включає в себе:

- пояснювальну записку, яка відобразить цілі та завдання спецкурсу;
- загальна характеристику навчального процесу;
- особливості організації навчальної діяльності на уроках;
- місце спецпредмета у навчальному плані;

- вимоги до результатів;
- зміст навчального предмета;
- навчально-тематичне планування;
- опис забезпечення освітнього процесу;
- календарно - тематичне планування;

Також вчитель як організатор спецкурсу запов'язаний регулярно заповнювати класний журнал, згідно з інструкцією ведення класного журналу. Відмічати відвідування учнів.

Стосовно регламенту, то всі спецкурси проводяться відповідно до затвердженого розкладу, мають тривалість 45 хвилин.

Важливим моментом є також контроль організації спецкурсів, який натомість передбачає вивчення таких питань, як:

- доцільність вибору форми заняття та ефективність його проведення;
- активність учнів під час спецкурсу;
- організація самостійної роботи;
- наявність особливостей при проведенні (проектні та дослідницькі форми, залучення інших людей до проведення, екскурсії тощо);
- зміст теоретичного матеріалу та його практична спрямованість;
- відвідування спецкурсів учнями [84].

Не менш важливе місце має порядок підготовки та запровадження спецкурсу. У якому бере участь не тільки вчитель, а інші органи управління ЗЗСО. Таким органом є адміністрація, яка здійснює інспекторський контроль за проведенням спецкурсів, керує і організовує процес створення і ведення спецкурсів. Наступна ланка це методичні об'єднання вчителів предметників, які повинні надавати методичну допомогу вчителю, який заявив про бажання

вести спецкурс, також проводять відбір заявок від учителів-предметників, рекомендують до розгляду на методичній раді. Та сам вчитель-предметник, який бажає вести спецкурс, він консультує учнів і їх батьків з питань вибору. Класні керівники, також проводять ознайомлення учнів та батьків свого класу з пропонованими вчителями спецкурсами, проводять опитування (анкетування) з метою виявлення учнівського та батьківського попиту. Та самі власне батьки та учні, які відвідують збори і класні години, роблять вибір у користь того чи іншого спецкурсу.

Слід пам'ятати, що, спецкурс повинен відповідати профілю класу, інтересам та можливостям учнів. На спецкурсі повинні займатися всі учні профільного класу. У цих дітей вже повинні бути сформовані інтереси до даного предмету.

Сам спецкурс має на меті оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми знаннями з певної науки та формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок.

Вчитель, як керівник повинен бути висококваліфікованим фахівцем у певній галузі та мати великий багаж знань зі спецкурсу, який викладає.

4.2. Характеристика авторської програми спецкурсу з європейської інтеграції

Важливе і основне, що потрібен першочергово зробити вчитель під час розробки робочої програми спецкурсу – це встановити мету і основні завдання курсу. Наприклад до даного спецкурсу можна сформулювати наступну мету і завдання. Основною метою спецкурсу з європейської інтеграції є: надання здобувачам загальної середньої освіти наукового розуміння основ та етапів процесів європейської інтеграції, законодавчої бази та принципів функціонування ЄС, інституційної структури ЄС,

наднаціонального та міжурядового рівнів прийняття рішень, формування та розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та Спільної безпекової та оборонної політики ЄС, з'ясування ролі ЄС як глобального актора, реалізації положень Угоди про асоціацію Україна – ЄС щодо Спільної зовнішньої та безпекової політики.

Таким чином ***упровадження спецкурсу дозволить:***

- поглибити знання про процес європейської інтеграції;
- використовувати набуті знання у професійній освітній діяльності для формування у здобувачів загальної середньої освіти високого рівня сприйняття європейських цінностей;
- поширити думку про ключову роль ЄС у забезпеченні міжнародної безпеки серед учнів, їх батьків, колег;
- сформувати європейську свідомість та почуття приналежності до європейських націй.

Програма спецкурсу деталізує та розкриває зміст стандарту, визначає загальну стратегію навчання, виховання і розвитку здобувачів загальної середньої освіти засобами навчального предмета відповідно до цілей вивчення, які визначені Державним стандартом. Робоча програма спецкурсу розрахована на 35 годин (1 година на тиждень).

Після обґрунтування мети доцільно лаконічно охарактеризувати сам спецкурс. У робочій програмі цей розділ так і називається: «характеристика програми курсу» вона може містити таку інформацію як:

В рамках програм шкільних курсів з історії основну увагу приділено розгляду явищ, подій та процесів. Часові рамки уроку та стандартизація викладу навчального матеріалу у підручниках не дає можливості учням поміркувати над можливим ходом подій чи лініями розвитку історичної дійсності з позиції «якби?». Адже важливим є не тільки запам'ятати чи

вивчити історичні події, а і зрозуміти суть досліджуваного, через призму думок та суджень, і на основі яких виробити своє ставлення до подій, які дозволять учням формувати активну громадянську позицію, сприяти становленню ряду ключових компетенцій як на інтелектуальному, так і на комунікаційному рівнях.

Даний курс орієнтований на учнів 10-11 класів, які цікавляться історією європейської інтеграції, яка виходить за рамки стандартної навчальної програми. Зміст курсу має на меті розширення та поглиблення вже наявних базових знань зі курсу історії та громадянської освіти за рахунок вивчення життєдіяльності історичних осіб, аналізу різних джерел, порівняння наявних точок зору з окресленої проблематики.

Важливе місце під час розробки програми займають методи реалізації курсу, вони можуть бути наступними: робота з різними типами історичних та юридичних джерел, самостійна робота учнів з використанням цифрових технологій, виконання дослідницьких робіт та їх публічний захист.

Методологія концепції курсу представляє собою визначення базових принципів її розробки. До їх числа слід віднести:

- історичний підхід – як основу формування міжпредметних зв'язків, перш за все, з навчальними предметами соціально-гуманітарного циклу;
- формування вимог до кожного ступеня безперервної історичної освіти протягом усього життя;
- багатофакторний підхід до висвітлення історії всіх сторін життя.

Звичайно автор спецкурсу повинен також чітко сформулювати вимоги підготовки здобувачів загальної середньої освіти: державний стандарт загальної освіти формулює вимоги, які засновані на єдності особистісних, між предметних результатів. Натомість міжпредметні зв'язки курсу історії

включають в себе:

- здатність планувати та організовувати свою навчальну діяльність відповідно до завдань дослідження історії;
- можливість формулювати, висловлювати і відстоювати власну думку з проблем минулого та сучасності, досліджуючи та обговорюючи різні погляди та оцінки історичних фактів вченими;
- вміння шукати та виокремлювати основну та додаткову інформації у навчальній та науково-популярній літературі, мережі Інтернет, бібліотеках та музеях, архівах, обробляти її відповідно до теми та представляти результати своєї творчо-пошукової роботи в різних форматах (таблиці, твори, плани, схеми, презентації, проєкти);

На основі вище зазначеного доцільно визначити наступні **результати навчання** здобувачів загальної середньої освіти в результаті опанування матеріалу спецкурсу. **Серед іншого ми виокремлюємо:** стійкі ціннісні орієнтації здобувачів загальної середньої освіти на основі вивченого матеріалу про теоретичні, економічні, політичні та правові принципи європейської інтеграції та зовнішньополітичної діяльності ЄС, зокрема у галузі безпеки та оборони, професійна педагогічна спрямованість на постійне самовдосконалення з питань європейської інтеграції.

Після важливого етапу організаційних питань вчитель, який розробляє цей документ повинен сформулювати зміст програми, до якого належать теми спецкурсу з короткою їх характеристикою. Тобто, що будуть вивчати і досліджувати учні на кожному занятті.

Орієнтований зміст програми має такий вигляд:

Розділ I. Зародження та розвиток ідей і концепцій єдиної Європи.

Історичні витoki ідеї об'єднаної Європи, причини, основні ідеї та розвиток Панєвропейського руху. Поняття європейської інтеграції та чинники, що сприяли розвитку європейської інтеграції. Наукові концепції

європейської інтеграції: федералізм, функціоналізм, неофункціоналізм, неолібералізм

Розділ II. Етапи європейської інтеграції. Основоположні договори ЄС.

Положення основоположних договорів ЄС: Паризького 1951 р., Римських 1957 р., Договору про «злиття» 1965 р, Єдиного європейського акту 1986 р, Маастрихтського 1992 р., Амстердамського 1997 р., Ніццького 2000 р., Римського 2004 р., Лісабонського 2007 р.

Розділ III. Інституційна будова та принципи функціонування ЄС.

Інституційна будова ЄС, діяльність органів та інститутів ЄС.

Функціонування Ради ЄС, Комісії ЄС та Європейського парламенту, що утворюють Інституційний «трикутник» ЄС.

Специфіка міждержавного та наднаціонального рівнів прийняття рішень в ЄС.

Розділ IV. Розвиток європейського політичного співробітництва 1952–1992 рр.

Історія розвитку європейського політичного співробітництва.

Причини невдалої спроби створення Європейської оборонної спільноти 1952 р.

Характеристика діяльності Західноєвропейського союзу. Сутність Доповіді Давіньйона, Лондонської та Копенгагенської доповідей, «люксембурзького компромісу»

Основні положення Єдиного Європейського Акту.

Розділ V. Становлення Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС.

Роль ЗЄС у розбудові СЗБП ЄС. Маастрихтський і Амстердамські договори: трансформація зовнішньополітичного співробітництва.

Роль ЗЄС у розбудові СЗБП ЄС. Петерберзькі завдання.

Зміни, введені Ніщцьким договором. Цілі СЗБП, їх еволюція з плином часу. Юридичні основи СЗБП, механізми прийняття рішень.

Роль інститутів і органів ЄС у формуванні зовнішньополітичного курсу

Розділ VI. Формування і розвиток Європейської безпекової і оборонної політики. Військові та цивільні місії ЄС.

Формування військового виміру ЄБОП. Декларація в Сен-Мало 1998 р. „Нова динаміка” уряду Т. Блера.

Рішення Гаазького саміту ЄС 1999 р. Створення Європейських сил швидкого реагування (ЄСШР).

Особливості політичного діалогу ЄС і НАТО щодо розбудови європейської системи безпеки.

Домовленості Берлін+. Військові місії ЄС. Роль ЄС у сучасній системі європейської безпеки

Розділ VII. Роль ЄС у сучасній системі європейської та світової безпеки.

Європейська стратегія безпеки 2003 р. Глобальна стратегія ЄС 2016 р.

Україна у глобальній стратегії ЄС.

У результаті опанування спілкування здобувачі загальної середньої освіти зможуть творчо використовувати різні теорії й досвід (вітчизняний, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань, а також працювати з теоретичними та науковометодичними джерелами (зокрема цифровими), видобувати, обробляти й систематизувати інформацію, використовувати її в освітньому процесі.

ВИСНОВКИ

Наприкінці 1990-х років ЄС розробив свою політику щодо західнобалканських країн на основі Регіонального підходу до країн Центральної та Східної Європи, прийнятого в лютому 1996 року. У квітні 1997 року ЄС затвердив Регіональний підхід до Західних Балкан, який застосував принцип обумовленості і остаточно визначив Західні Балкани як регіон, на який поширюється ця політика. Впровадженню регіонального підходу сприяв Роямонський процес, ініційований ЄС до підписання Дейтонської мирної угоди в Парижі 14 грудня 1995 року.

Роямонський процес сприяв стабільності на Балканах шляхом посилення регіонального співробітництва між країнами Центральної та Східної Європи шляхом реалізації проєктів, спрямованих на зміцнення добросусідських відносин. Роямонський процес, який розпочався як спроба надати цивільну підтримку імплементації Дейтонської угоди, став важливим етапом у формуванні безпекової політики ЄС на Західних Балканах і залучив країни ПСЄ та інших акторів до процесу забезпечення стабільності та безпеки на Балканах.

У зв'язку з ескалацією косовського конфлікту ЄС дійшов висновку, що західнобалканські країни мають бути якнайшвидше включені в процес європейської інтеграції з метою їх вступу до ЄС. З цією метою ЄС ініціював підписання Пакту про стабільність для Південно-Східної Європи в червні 1999 року та інтегрував до нього Роямонський процес. Іншим важливим кроком став запуск Процесу стабілізації та асоціації для Західних Балкан, який включав регіональний підхід: З початку 2000-х років регіональний підхід ЄС до Західних Балкан вилився у комплексну політику ЄС щодо регіону та постконфліктного врегулювання на Західних Балканах, а саме, Процес стабілізації та асоціації та Пакт про стабільність для Південно-

Східної Європи, які сформували політичну основу відносин між ЄС та Західними Балканами.

Від 1998 року інституціоналізація військових і цивільних аспектів європейської політики безпеки і оборони відбувалася в рамках Спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, посиленої Амстердамським договором 1997 року. У період з 1998 по 2003 рік ЄС ухвалив низку документів, спрямованих на створення і посилення військових і цивільних спроможностей ЄС для врегулювання кризових ситуацій в Європі і за її межами. Розбудова СБОП супроводжувалась тісною співпрацею між ЄС і НАТО. Відповідно до домовленостей "Берлін плюс", ЄС зміг використати військові можливості НАТО в Європі під час своєї першої місії у Західних Балканах, а саме – впровадження та успішне завершення першої військової місії ЄС "Конкордія" в Македонії в 2003 році.

Спочатку основна увага в СБОП ЄС була зосереджена на військових аспектах, але під впливом північних країн ЄС акцент змістився на цивільні аспекти. Головним результатом місії можна вважати запуск Процесу стабілізації та асоціації в Боснії та Герцеговині, а також створення стабільної національної системи поліції, що дозволило розпочати переговори про лібералізацію візового режиму між Боснією і Герцеговиною та ЄС.

Республіка Північна Македонія стала першою західнобалканською країною, яка підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС у квітні 2001 року в рамках інтеграційної стратегії ЄС для Західних Балкан, Процесу стабілізації та асоціації. Підписання відбулося під час етнічного конфлікту в Македонії між січнем і серпнем 2001 року, коли країна ще не була готова до підписання угоди. Однак ЄС, який відігравав провідну роль у міжнародних дипломатичних зусиллях з врегулювання конфлікту, підписав Угоду про стабілізацію та асоціацію в такий складний для Македонії час, щоб

підштовхнути македонських політиків до проведення внутрішніх реформ, спрямованих на вирішення міжетнічного конфлікту.

Процес стабілізації та асоціації як стратегія Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан розглядається як ключовий фактор стабілізації на Західних Балканах і є чіткою умовою вступу країн регіону до Європейського Союзу. Інтеграція з ЄС можлива лише в тому випадку, якщо майбутні члени зможуть продемонструвати, що вони хочуть і можуть взаємодіяти зі своїми сусідами так само, як це роблять держави-члени ЄС. З метою ширшого залучення до інтеграційних процесів, з метою розв'язання першочергових завдань, що стоять перед Західними Балканами ЄС підписав з кожною з держав Угоду про стабілізацію та асоціацію, що уможливило сталий поступ на шляху до членства у Європейському Союзі.

Основною метою спецкурсу з європейської інтеграції є: надання здобувачам загальної середньої освіти наукового розуміння основ та етапів процесів європейської інтеграції, законодавчої бази та принципів функціонування ЄС, інституційної структури ЄС, наднаціонального та міждержавного рівнів прийняття рішень, формування та розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС та Спільної безпекової та оборонної політики ЄС, з'ясування ролі ЄС як глобального актора, реалізації положень Угоди про асоціацію Україна – ЄС щодо Спільної зовнішньої та безпекової політики.

Науковий рівень спецкурсу повинен бути вище, ніж загальна підготовка учнів. Високий рівень занять зі спецкурсу досягається не тільки теоретичним чи методологічним аспектам, а й уважним підбором фактичного матеріалу, а також відповідною структурою, чітким визначенням спецкурсу серед інших предметів. Дана форма організації навчання сприяє формуванню у школяра саме самостійності, вміння аналізувати, обговорювати, розвивати мислення та творчі здібності.

У результаті опанування спецкурсу здобувачі загальної середньої освіти зможуть творчо використовувати різні теорії й досвід (вітчизняний, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань, а також працювати з теоретичними та науковометодичними джерелами (зокрема цифровими), видобувати, обробляти й систематизувати інформацію, використовувати її в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Джерела

1. Berlin Plus agreement (Provided by Mr. Tim Waugh NATO). URL: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf
2. Cologne European Council 3 – 4 June 1999. Conclusions of the Presidency / European Parliament. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/koll1_en.htm
3. Common Position of 9 November 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union, concerning the process on stability and good-neighbourliness in south-east Europe. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1998.302.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:1998:302:TOC
4. Common Position of 9 November 1998 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union, concerning the process on stability and good-neighbourliness in south-east Europe. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1998.302.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:1998:302:TOC
5. Communication COM(2003) 285 final from the Commission of 21 May 2003 on The Western Balkans and European Integration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52003DC0285>
6. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament of 26 May 1999 on the stabilisation and association process for countries of South-Eastern Europe [COM(1999) 235. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar18003>
7. Communication from the Commission to the Council on operational conclusions – EU stabilisation and association process for countries of South-Eastern Europe Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania /*COM/2000/0049 final*/ [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52000DC0049>
8. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee

- of the Regions A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans. Strasbourg, 6.2.2018 COM(2018) 65 final. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf
9. Conclusions of the Peace Implementation Conference Held at Lancaster House London. / Office of the High Representative. URL: <http://www.ohr.int/?p=54189>
  10. Conclusions of the Peace Implementation Conference Held at Lancaster House London / Office of the High Representative. URL: <http://www.ohr.int/?p=54189>
  11. Cooperation Agreement between the European Community and the former Yugoslav Republic of Macedonia – Luxembourg, 29 April 1997 [Электронный ресурс]. – режим доступа : europa.eu/rapid/press-release_PRES-97-133_en.pdf
  12. Council conclusions on the principle of conditionality governing the development of the European Union's relations with certain countries of south-east Europe', 29 April 1997. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52000DC0049>
  13. Council Decision 75307/03 relating to the launch of the EU Military Operation in the former Yugoslav Republic of Macedonia, Brussels, 18 March 2003. 8. Council Joint Action 2003/681/CFSP. URL: <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Council%20Joint%20Action%202003%20681%20CFSP.pdf>.
  14. EC financial assistance to the Central and Eastern European countries. Background Paper for Special Session II on The Role of Official Assistance in Creating the Conditions for Sustainable Development prepared by the European Commission // Financing for Development UN/ECE Regional Conference In co-operation with the EBRD and UNCTAD 6-7 December 2000 / United Nations Economic Commission For Europe. URL: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/ead/misc/ffd2000/Financial.pdf>
  15. EU and NATO concerted approach for the Western BALKANS. Brussels, 29 July 2003 11605/03 (Presse 218). URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/76840.pdf
  16. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Progress towards meeting the economic criteria for accession: the

- assessments of the 2010 Progress Reports and the Opinions. Occasional Papers 73, December 2010. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp166_en.pdf
17. European Council Presidency Conclusions of 19 and 20 June 2003. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/20847/76279.pdf>
  18. Explanatory Memorandum to COM(2007)350-2 - Conclusion of the Stabilisation and Association Agreement with Montenegro. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhdjdk3hydztq_j9vvik7m1c3gyxp/viagp8ajq8xg
  19. Helsinki European Council 10 and 11 December 1999. Presidency Conclusions. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm
  20. ICSAD 1999 Annual Report / International Center for Settlement of Investment Disputes. URL: <https://icsid.worldbank.org/en/Documents/resources/1999%20-%20Annual%20Report%20-%20English.pdf>
  21. Joint Declaration on UN-EU Co-operation in Crisis Management New York, 24 September 2003; 12510/03 (Presse 266) / Council of the European Union. Consilium. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/77348.pdf
  22. Ohrid Framework Agreement 13.08.2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>
  23. Petersberg Declaration. URL: <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>
  24. Presidency Conclusions. Santa Maria da Feira European Council 19 and 20 June 2000 / Council of the European Union. Consilium. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm
  25. Regional approach to the countries of South-Eastern Europe: compliance with the conditions in the Council conclusions of 29 April 1997. Commission communication on operational conclusions - Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, Former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania. COM (98) 618 final, 28 October 1998 [Электронный ресурс]. – режим доступа : <http://aei.pitt.edu/3354/1/3354.pdf>

26. Report “EU stabilisation and (pre)accession process: commitments undertaken by non-member states, monitoring of their performance and EU support for bringing about successful reforms with focus on Albania and Bosnia and Herzegovina” by Mr José I. Sanchez-Alegre. European Commission. Brussels. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT\(2005\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT(2005)035-e)
27. Report by the Secretary-General and High Representative for the Common Foreign and Security Policy of the European Union on the activities of the European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina covering the period 1 January to 30 June 2003 / Official Documents System of the United Nations. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/435/26/IMG/N0343526.pdf?OpenElement>
28. Report of the Panel on United Nations Peace Operations A/55/305 - S/2000/809 / United Nations. Peace and Security. URL: http://www.un.org/peace/reports/peace_operations/
29. Resolution on the Commission reports on 'Prospects for the development of regional cooperation for the countries of the former Yugoslavia and what the Community could do to foster such cooperation' (SEC(96)0252 C4-0274/96) and 'Common principles for future contractual relations with certain countries in South-Eastern Europe' (COM(96)0476 C4-0644/96) Official Journal, 02/06/1997 P. 0143. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51997IP0127>
30. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia. Official Journal L 084, 20/03/2004 P. 0013 – 0197. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22004A0320\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22004A0320(03))
31. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Bosnia and Herzegovina, of the other part. Official Journal of the European Union. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22015A0630\(01\)&qid=1687804182935](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22015A0630(01)&qid=1687804182935)
32. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part - Protocols – Declarations. Official Journal L 107 , 28/04/2009 P.

- 0166 – 0502. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22009A0428\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22009A0428(02))
33. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Montenegro, of the other part. Official Journal L 108 , 29/04/2010 P. 0003 – 0354. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22010A0429\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22010A0429(01))
34. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the One Part, and the former Yugoslav Republic Of Macedonia, of the Other Part. Brussels, 26 March 2001. URL: http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/saa03_01_en.pdf
35. Stabilisation and Association agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community, of the one part, and Kosovo, of the other part. Official Journal of the European Union. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22016A0316\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22016A0316(01))
36. Stabilisation and Association Agreement of between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic Serbia, of the other part. Official Journal L 278 , 18/10/2013 P. 0016 – 0473. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22013A1018\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22013A1018(01))
37. Stabilisation and Association Agreement with North Macedonia. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/stabilisation-and-association-agreement-with-north-macedonia.html>
38. Statement by Javier Solana, EU High Representative for CFSP, on the occasion of the ceremony marking the end of EU Police Mission in the former Yugoslav Republic of Macedonia Skopje, 9 December 2005. URL: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/declarations/87469.pdf
39. Statement by Javier SOLANA, EU High Representative for CFSP, on the occasion of the ceremony marking the end of the EU Police Mission in the former Yugoslav Republic of Macedonia Skopje, 9 December 2005. URL: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/declarations/87469.pdf.

40. Stockholm European Council 23–24 March 2001. Presidency conclusions and annexes [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://aei.pitt.edu/43341/1/Stockholm_2001.pdf
41. Support programme for the Former Yugoslav Republic of Macedonia in 2001. URL: http://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/cards/publications/macedonia_support_programme_en.pdf
42. The EU–NATO Strategic Partnership. URL: <http://www.nato.int/docu/comm.2004/06-istanbul/press-kit/006.pdf>.
43. The Joint Action of the Council of the European Union, 17 March 2003, amending Joint Action 2002/210/CFSP on the European Union Police Mission (2003/188/CFSP) / European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina. URL: <http://www.eupm.org/Documents/EUPM%20Joint%20Action%202003-188-CFSP.pdf>
44. The Maastricht Treaty on European Union. URL: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf
45. The Phare Programme Annual Report 1996. Brussels, 24.03.1998. COM(1998) 178 final. URL: <http://aei.pitt.edu/6805/1/6805.pdf>
46. The Royaumont Process. An Initiative for Stability and Good Neighbourliness in South-Eastern Europe By Dr. Panaghiotis Roumeliotis, Co-ordinator of the Royaumont Initiative URL: <http://www.hri.org/MFA/thesis/autumn98/royaumont.html>
47. Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts. URL: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>
48. Zagreb Summit 24 November 2000. Final Declaration. URL: <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf>

II. Література

49. 10 Years of EU Police Mission / European Union Institute for Security Studies. URL: http://www.eupm.org/Documents/10_Years_of_EUPM_in_BiH-ENG.pdf

50. Blockmans, S. (2007, October 25). Tough love : the European Union's relations with the Western Balkans. URL: <https://hdl.handle.net/1887/12390>
51. Brunnbauer U. The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments // Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC) University of Graz, Austria Issue 1/2002. URL: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2002/nr1/Focus1-2002Brunnbauer.pdf>
52. Çeviköz Ünal. European Integration and Regional Co-operation in Southeast Europe. URL: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/+%A3NAL+%E7EV%A6-K+%FBZ.pdf>
53. Costa, Bruno Ferreira. Challenges and Barriers to the European Union Expansion to the Balkan Region. URL: <https://www.igi-global.com/book/challenges-barriers-european-union-expansion/275497>
54. Craven Matthew C. R. The European Community Arbitration Commission on Yugoslavia. URL: <https://eprints.soas.ac.uk/2572/1/Badinter%20Commission.pdf>
55. Daskalovski Z. The Macedonian Conflict of 2001: Between Successful Diplomacy, Rhetoric and Terror Studies in Post-Communism // Occasional Paper no. 7 (2004) Centre for Post-Communist Studies St. Francis Xavier University. URL: <http://people.stfx.ca/cpcs/studies-in-post-communism/daskalovski2004.pdf>
56. Ehrhart Hans-Georg. Prevention and Regional Security: The Royaumont Process and the Stabilization of South-Eastern Europe / Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg. URL: <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/98/Ehrhart.pdf>
57. EU Completes Its Police Mission in Bosnia and Herzegovina / European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina. – Brussels, 30 June 2012. URL: <http://www.eupm.org/Detail.aspx?ID=884&TabID=1>
58. EU crisis management: institutions and capabilities in the making URL: http://www.iai.it/pdf/Quaderni/Quaderni_E_19.pdf.
59. European Security and Defence Policy. The First 10 Years (1999–2009). Edited by Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane. – Paris : The European Union Institute for Security Studies, 2009. – 448 p. 10. Ohrid Framework Agreement 13.08.2001 . URL: <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>.
60. Fraczek, Susanne; Huszka, Beáta; Körtvélyesi, Zsolt The role of human rights in the EU's external action in the Western Balkans and Turkey.

61. Gallup Balkan Monitor 2010. URL: www.balkan-monitor.eu/index.php/dashboard.
62. Gazmend Qorraj, Gezim Jusufi. The EU Stabilisation and Association Agreement for the Western Balkans: Between Challenges and Opportunities. *Croatian International Relations Review*. Vol. 24 No. 81 (2018). URL: <https://cirrj.org/index.php/cirrj/article/view/85>
63. Gordon C., Sasse G., Sebastian S. Specific report on the EU policies in the Stabilisation and Association process / MIRICO: Human and Minority Rights in the Life Cycle of Ethnic Conflicts. URL: http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/minrig/Documents/Mirico/24_SAP.pdf
64. Gordon, Philip H. (Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs). Testimony to the Senate Foreign Relations Subcommittee on European Affairs: “Unfinished Business in Southeast Europe: Opportunities and Challenges in the Western Balkans.” Washington, 14 April 2010. URL: www.state.gov/p/eur/index.htm.
65. Hillion, Christophe, The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy. Report No. 6. Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies (SIEPS), 2010. URL: www.sieps.se/en/publikationer/the-creeping-nationalisation-of-the-eu-enlargement-policy-20106
66. Kari M. Osland and Mateja Peter. Securitisation of the EU approach to the Western Balkans. From conflict transformation to crisis management in The EU and crisis response. Chapter DOI: <https://doi.org/10.7765/9781526148346.00012>. Online Publication Date: 02 Nov 2021. URL: <https://www.manchesteropenhive.com/display/9781526148346/9781526148346.00012.xml>
67. Kofos Evangelos. Greece's Macedonian Adventure: The Controversy over FYROM's Independence and Recognition. URL: http://www.myriobiblos.gr/texts/english/kofos_adventure_3.htm
68. Maricacq, Florent, & Cero, Harun (eds). Western Balkans Manifesto for the Future of Europe. Sarajevo, 2022. 28 p. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/19163.pdf>
69. Ognjanoska Lepasava. Reinforcing the EU Enlargement Policy Towards Western Balkans: Access to the Single Market as a Credible Goal. *European Papers*. Vol. 7, 2022, No 2, pp. 833–855. URL: www.europeanpapers.eu

70. Pellet A. The Opinions of the Badinter Arbitration Committee. A Second Breath for the Self-Determination of Peoples URL: <https://web.archive.org/web/20110529223410/http://207.57.19.226/journal/Vol3/No1/art12-13.pdf>
71. Regional Approach for the Western Balkans. URL: <http://www.evropa.gov.rs/Documents/Entity/DACU/Development%20Partners/247/Documents/1033/NL%20regional%20policy.pdf>
72. Reljić Dušan. EU Policy Towards the Western Balkans: Between Continuity and Revision. URL: <https://www.iemed.org/publication/eu-policy-towards-the-western-balkans-between-continuity-and-revision/>
73. Sanfey, Peter. Economic Prospects in South East Europe. Newsletter 8/2010, Regional Cooperation Council, Sarajevo. URL: www.rcc.int/index.php?action=articles&id=50.
74. Szajkowski B. Macedonia. An Unlikely Road to Democracy // Experimenting With Democracy: Regime Change in the Balkans / Edited by Geoffrey Pridham and Tom Gallagher. – London; New York, 2012. – 296 P. – 249 – 272. [P. 250]
75. Ten years after: lessons from the EUPM in Bosnia and Herzegovina 2002–2012. Joint Report January 2013 Edited by Tobias Flessenkemper and Damien Helly / European Union Institute for Security Studies. URL: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/EUPM_report.pdf
76. The impact of the EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina from 2002–2012. Seminar – 08 June 2012. URL: <http://www.iss.europa.eu/activities/detail/article/the-impact-of-the-eu-police-mission-in-bosnia-and-herzegovina-from-2002-2012/>
77. The Royaumont Process. An Initiative for Stability and Good Neighbourliness in South-Eastern Europe By Dr. Panagiotis Roumeliotis, Co-ordinator of the Royaumont Initiative URL: <http://www.hri.org/MFA/thesis/autumn98/royaumont.html>
78. Tomic, Djordje N. (2017) "Western Balkan security and the European Union: taming securitization on the fringe of Europe," The Journal of International Relations, Peace Studies, and Development: Vol. 3: Iss. 1, Article 9. URL: <https://scholarworks.arcadia.edu/agsjournal/vol3/iss1/9>
79. Vesnic-Alujevic L. European Integration of Western Balkans: From Reconciliation to European Future. Brussels: Centre for European Studies, 2012. 49 p. URL:

- <https://www.wbif.eu/content/stream/Sites/website/library/livret-CES-balkans.pdf>
80. Žarin I. EU regional approach to the Western Balkans – the human security dimension // EU i Zapadni Balkan – ljudska dimenzija bezbednosti. 2007. MP 4. P. 513–545. URL: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2007/0025-85550704513Z.pdf>
  81. Безпека України – 2010 : геополітичний вимір / Громадсько-політичне об'єднання «Український форум»; [під ред. В.П.Горбуліна, А.М. Зленка, Г.К. Крючкова, В.П. Семиноженка]. Київ, 2007. 128 с.
  82. Давидчук В. Перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу. *Наукові записки студентів та аспірантів*. С. 134–140
  83. Кравченко Д. Категорія «європейська інтеграція Західних Балкан» у міжнародних відносинах. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Вип. 5. С. 26–33. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/download/72/54>
  84. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / За ред. В.І. Лозової. Харків: ОВС, 2006. 496 с.
  85. Майстренко Ю. І., Велика О. В. Євроінтеграційна політика країн Західних Балкан (на прикладі Республіки Північна Македонія). *Південноукраїнський правничий часопис. Актуальні проблеми історико-правової науки*. 4-2022, Ч. 2. С. 219–218. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/33.pdf
  86. Мартинов А. Західні Балкани в політичній стратегії Європейського Союзу. *Дриновський збірник*. 2021. 14. URL: <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/download/17854/16416/>
  87. Миронова М.А. Еволюція політики ЄС щодо Західних Балкан / М.А. Миронова / Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. Випуск 93 (Частина II). С. 28 – 37.
  88. Надібський М. Євроінтеграційна політика країн Західних Балкан. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/30371/1/291_Nadybsky_u_Mykola_Ivanovych1.docx
  89. Науменко Д., Булана О., Дяченко С. Шлях Західних Балкан до ЄС: уроки для України. Київ: ГО «Український центр європейської політики», 2022. 47 с. URL: https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/western_balkans_accession_to_eu_lessons_for_ukraine_01.12.2022_ukr.pdf

90. Стрельчук Н. Конфлікт 2001 р. у Македонії та роль НАТО і ЄС у його вирішенні // Історична панорама – збірник наукових праць (частина 1) / Н. Стрельчук. Чернівці, 2009. 150 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10273.html>
91. Усатенко О. О. Виникнення та суспільно-політичний розвиток Республіки Македонія (1991–2006 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / О. О. Усатенко. К., 2009. 21 с.
92. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.
93. Юрчук Є. Політика Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан в 90-х роках ХХ століття. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*. 2013. Випуск 3. С. 207–209. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/16672946.pdf>

